

**И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Кыргыз билим берүү академиясы**

Д 13.23.662 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 378.1:37.013(575.2)(043.3)

Сулайманова Рахат Токтогуловна

**КЫРГЫЗСТАНДА ПЕДАГОГИКАЛЫК КАДРЛАРДЫ ДАЯРДООНУН
ТЕОРИЯСЫ ЖАНА ПРАКТИКАСЫ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2023

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасында аткарылды

Илимий консультант:

Асипова Нурбүбү Асаналиевна
педагогика илимдеринин доктору, профессор
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук
университетинин жогорку мектептин
педагогикасы кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Алимбеков Акматали Алимбекович
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин
педагогика кафедрасынын башчысы

Халитова Исламия Рамазовна
педагогика илимдеринин доктору, профессор
Абай атындагы Казак мамлекеттик
университетинин профессору
Алиев Шаршенбек Алиевич

педагогика илимдеринин доктору, профессор
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин профессору

Жетектөөчү мекеме:

С. Нааматов атындагы Нарын
мамлекеттик университетинин педагогика
жана окутуунун технологиясы кафедрасы

Диссертациялык иш 2023-жылдын 28-февралында саат 14:00до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.23.662 диссертациялык кеңешинин жыйынында алдын ала корголот: Дареги: 720040, Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51.

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-iro-djs-est>.

Диссертациялык иш менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек ш., И. Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз Билим берүү академиясынын (720000, Эркиндик бульв., 25) илимий китепканаларынан жана диссертациялык кеңештин расмий сайтынан таанышууга болот (www.arabaev.kg).

Автореферат 2023-жылы 27-январда таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент: **Абдыкапарова А.О.**

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Заманбап коомдун өзгөрүшү, адам ресурсуна болгон талаптын өсүшү келечек муунду демилгелүү жана жоопкерчиликтүү жарандар катары жетиштире ала турган жаңы муундагы мугалимдерди даярдоону актуалдаштырат. Бүгүнкү күндө педагогикалык билим берүү системасынын негизги максат, милдеттерин жалпы стратегиясын кайрадан карап чыгууну талап кылган факторлор катары коомдук социалдык-экономикалык шарттардын түп тамырынан бери жаңы система менен алмашуусу, бүткүл дүйнөнү каптаган ааламдашуу процессиндеги адамдардын, өзгөчө жаштардын дүйнө таанымынын өзгөрүшү, дүркүрөп өсүп бара жаткан технологиялык чакырыктар ж.б. менен шартталат. Ушуга байланыштуу жаңы муундагы педагогдорду даярдоо маселеси актуалдашып, анын негизги милдети катары мамлекеттин жана коомдун койгон талаптарына шайкеш келген, өзүн-өзү тааныта билген, базар экономикасы шартындагы атаандаштыкка туруштук бере алган, жигердүү инсандарды тарбиялоо алдыга чыгат.

Педагогикалык кадрларды даярдоо системасын жакшыртуу бүгүнкү күндө бүткүл дүйнөгү актуалдуу маселелердин бири катары каралууда жана ар кандай өлкөлөрдүн жогорку билим берүүнү реформалоого байланыштуу документтеринде (Болон декларациясы (1999); АКШнын президенттик администрациясынын педагогикалык билим берүүнү реформалоо боюнча “Биздин келечек – биздин мугалимдер” аттуу планы (2011); Кытай Эл Республикасында “Мугалимдер жөнүндө” мыйзамдын кабыл алынышы (1993)) өзгөчө көңүл бурулгандыгы, ошондой эле эл аралык уюмдар болгон: ЮНЕСКОнун (БУУнун демилгелеринин алкагында “Жалпыга билим берүү” долбоорунун “Мугалимдерди даярдоо боюнча стратегиясы: түштүк багыт” (2012-2015), ЮНИСЕФтин (Уюмдун ар кыл долбоорлорунун жана ишмердүүлүгүнүн алкагындагы мугалимдерди даярдоо боюнча демилгелери) педагогикалык кадрларды даярдоонун сапатын жогорулатууга жана үзгүлтүксүз кесиптик өнүгүүнү камсыз кылууга багытталган ишмердүүлүктөрүндө көрүнүп турат.

Кыргыз Республикасында педагогикалык кадрларды даярдоо маселеси КРнын “Билим берүү жөнүндө” (1993, 2003), «Мугалимдин статусу жөнүндө» мыйзамдары (2001); Кыргыз Республикасынын “Мамлекеттик билим берүү доктринасы” (2000); “Кыргыз Республикасында кесиптик билим берүү программаларын ишке ашыруунун шарттары жана структурасы жөнүндө Жобо” (2004); “2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы” (2018); Кыргыз Республикасында Билим берүүнү 2021-2040-жылдары өнүктүрүү программасы сыяктуу ченемдик-укуктук актылар ж.б. расмий документтеринде каралган.

Коомдун жаңылануу шартында педагогикалык кадрларды даярдоо

проблемасынын теориялык негиздерин түшүнүүнүн илимий өбөлгөлөрү катары бул маселенин ар кыл аспектилерин чагылдырган, жогорку кесиптик педагогикалык билим берүүнүн теориясындагы жана практикасындагы жетишкендиктерди системалаштырган психологиялык-педагогикалык эмгектер эсептелет. Бул багыттагы негизги эмгектер катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот: мугалимдерди даярдоого, ЖОЖдордо студенттерди кесиптик педагогикалык жактан даярдап чыгарууга байланыштуу изилдөөлөргө Э.В. Балакирева (2008), В.Н. Введенский (2005), Е.К.Дворянкина (2007), Г.Г. Ильбахтин (2003), О.О. Киселёва (2002), Н.В. Кузьмина (1990), В.П. Кузовлев (1999), В.Н. Мезинов (2006), М.А. Низиков (2010), В.С. Пьянин (2010), П.Е. Решетников (2000), А.П. Тряпицынанын эмгектери (2013); педагогикалык ЖОЖдордо кесиптик даярдоонун ар кандай аспектиери боюнча И.А. Колесникова (2007), О.В. Акулова, Е.С. Заир-Бек, В.А. Козырев, Е.В. Пискунова (2005), Н.Ф. Радионова (2007), В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев (2011), А.К. Маркова (1999), В.Я. Синенко (1999), А.В. Шакурова (2014) ж.б. окумуштуулардын изилдөөлөрү жүргүзүлгөн. Алар педагогикалык окуу жайда студенттерди даярдоонун өнүгүү контекстин көрө билүү, педагогикалык кесипке даярдоону моделдөө үчүн жаңыча негиздерди берүүгө мүмкүнчүлүк түзө алат.

Кыргыз Республикасында педагогикалык кадрларды даярдоо, болочок мугалимдерди калыптандыруу, мугалимдердин кесипкөйлүк деңгээлин жогорулатуу маселелерине, анын тарыхый өсүп-өнүгүүсүнө, жогорку билим берүү системасында педагогикалык билим берүүгө, аны жаңылантууга арналган көптөгөн изилдөөлөр аткарылган.

Кыргызстанда билим берүү системасынын калыптанышы жана өнүгүшү, педагогикалык билим берүү маселелерин изилдөөнүн башаты А.Э. Измайлов (1959), М.Р. Балтабаев (1974), М.Р. Рахимова (1978) сыяктуу кыргыз педагогика илиминин башатында турган окумуштуулардын эмгектери менен байланыштуу.

Эгемендүүлүк жылдарында педагогика илимдери боюнча Кыргыз Республикасында аткарылган изилдөө иштеринин ичинен мугалимдердин кесиптик ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө карата диссертациялык изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Бул сыяктуу изилдөөлөргө төмөнкүлөрдү киргизүүгө болот: Г.С. Акиева (1997), Н.А. Асипова (1998), И.Б. Бекбоев (1994), К.Д. Добаев (2000), Б. Кособаева (2017), Э. Мамбетакунов (1992), А.М. Мамытов (1998), Л.П. Мирошниченко (1995), А.Т. Калдыбаева (2007), С.К. Калдыбаев (2009), Т.В. Панкова (2006), Е. Син (2011), Т.М. Сияев (2004), М.С. Субановалардын (2011) докторлук диссертациялары.

Жогорку кесиптик билим берүүнүн жалпы маселелерине арналган (8 диссертация), тагыраак айтканда, эгемендүүлүк мезгилиндеги өнүгүү тарыхы; Кыргызстандын жогорку билим берүүсүнүн теориялык жана практикалык маселелери; жогорку окуу жайларда окуу процессин жакшыртуу, жаңылантуу, башкаруу маселелерине карата Н.А. Ахметова (2002), И.С. Болжурова (2006),

Ж. Каниметов (2009), В.Л. Ким (1999), К.Б. Колбаев (2018), А.К. Наркозиев (2011), А.М. Мамытов (1998), Т.Э. Уметовдор (2003) тарабынан аткарылган докторлук диссертацияларын атай алабыз.

Жогорку педагогикалык билим берүүнү түздөн-түз ар тараптуу изилдөөгө байланыштуу 21 докторлук диссертация: А.Ж. Ажибаева (2018), А.Р. Акунова, (2016) Ш. Алиев (2005), А. Алимбеков (2010), Ш.С.Ахраров (1994), Д.Б. Бабаев (1994), Д.У. Байсалов (1998), Л.А. Булетова, (2013), Н.К. Дюшеева (2009), Н.О. Мааткеримов (2010), А.М. Мамытов (1998), Л.П. Кибардина (2000), М. Курманов (1999), С.Ж. Пралиев (2002), А.С. Раимкулова (2012), В.В. Сергеева (2018), Р.Н. Токсонбаев (2012), К.М. Төрөгелдиева (2008), А.К. Чалданбаева (2016), М.Ж. Чоров (2003), А. Ысыкеевдер (2007) тарабынан корголгон.

Жарык көргөн илимий изилдөөлөрдө педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык жагдайлары, педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо жана реформалоо маселелери, педагогикалык ЖОЖдордун болочоктогу бүтүрүүчүлөрүндө ар кандай багыттагы компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга арналган ар тараптуу тажрыйбалар чагылдырылган. Ошого карабастан Кыргызстанда педагогикалык кадрларды, жаңы муундагы мугалимдерди даярдоонун теориялык жана практикалык маселелери толук талдоого алынбай келе жатат.

Педагогикалык кадрларды даярдоо маселелеринин иштелип чыгыш деңгээлин мүнөздөө менен аны изилдөө методологиясына; педагогикалык билим берүүнүн калыптанышын, өнүгүшүн жана келечегин көрсөткөн тарыхый-педагогикалык табылгаларды ачып берүүгө карата изденүүчүлөрдүн чечкиндүү кадам жасай электигин, ошондой эле учурдагы педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо этабында анын теориялык жана эмпирикалык абалын жалпылыштырган изилдөөлөрдүн жетишсиз экендигин белгилеп кетүү керек.

Жогоруда белгиленгендер Кыргызстанда педагогикалык багытта кесиптик жактан даярдоо маселесинде теориялык жана практикалык изилдөөнү талап кылган төмөнкүдөй карама-каршылыктардын бар экендигин көрүүгө болот:

- ааламдашуу жана демократиялашуу шартында социалдык маданий милдеттерди аткара билген жаңы муундагы мугалимге болгон талаптардын өсүшү менен андай педагогдорду даярдоонун илимий-теориялык негиздеринин жана практикалык жолдорунун атайын изилдөө предмети катары каралбагандыгы;

- педагогикалык багыттагы студенттерди замандын жаңы талаптарына жараша даярдоо зарычылыгынын өсүп жаткандыгына карабастан, коомдун реалдуу өсүп-өнүгүү талаптарына, кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктөгү өзгөрүүлөргө ылайык даярдоонун кечендеши;

- педагогика илимдериндеги педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык ар кандай маселелерине арналган иштердин

көп болгону менен аларды жалпылаштырып, мугалимди даярдоо маселесинин системалуу иштелип чыкпагандыгы жана изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын практикада жетишерлик колдонулбагандыгы;

– Кыргызстандын эгемендүүлүк алгандан бери педагогикалык кадрларды даярдоого болгон талаптын өсүшү менен жаңы муундагы педагогдорду даярдоонун теориялык моделинин жана педагогикалык шарттарынын иштелип чыкпагандыгы ж.б.

Жогоруда белгиленген карама-каршылыктар Кыргызстанда ааламдашуу, технологиялашуу, илимий парадигмалардын алмашуусу ж.б. бүгүнкү постиндустриалдык коомдун талаптарына жооп бере ала турган жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык негиздери жана практикалык жолдору кандай болуш керек? деген көйгөйдү жаратат. Белгиленген проблема диссертациялык иштин темасын “Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун теориясы жана практикасы” деп аныктоого өбөлгө түздү.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий-изилдөө программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелерде жүргүзүлүүчү илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык иштин темасы Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасынын илим-изилдөө иштеринин тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн максаты: Кыргызстанда жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык негиздерин, практикалык жолдорун жана өркүндөтүү багыттарын аныктоо.

Жогоруда коюлган максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкү **милдеттер** коюлду:

1. Педагогикалык кесип түшүнүгүнүн азыркы коомдогу маңызын ачыктоо, жаңы муундагы мугалимди даярдоо зарылчылыгын далилдөө, «жаңы муундун мугалими» түшүнүгүнүн маани-мазмунун аныктоо; ЖОЖдордо педагогикалык билим берүү боюнча илимий-теориялык көз караштарга, жаңылантуу маселелерине, Кыргызстанда изилденишине талдоо жүргүзүү.

2. Изилдөөнүн методологиялык негиздерин жана методдорун ачып көрсөтүү менен жаңы муундагы мугалимди даярдоонун теориялык моделин түзүү жана педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу.

3. Кыргызстанда педагогикалык билим берүү практикасынын калыптанышын, өнүгүшүн, учурдагы абалына талдоо жүргүзүү менен практикалык жакшыртуу жолдорун аныктоо.

4. Педагогикалык билим берүүнүн укуктук-ченемдик камсыздалышын, анын мазмунун аныктоочу документтерди талдоо аркылуу жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн жаңы багыттарын аныктоо.

5. Жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоого багытталган моделинин жана педагогикалык шарттарынын натыйжалуулугун аныктоо боюнча эксперименттик иштердин мазмунун, уюштуруу жолдорун аныктоо менен практикага киргизүүлүүчү сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөдөн алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы.

1. Педагогикалык кесип түшүнүгүнүн азыркы коомдогу маңызы ачыкталып, жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоо зарылчылыгы далилденип, «жаңы муундун мугалими» түшүнүгүнүн аныктамасы берилип, ЖОЖдордо педагогикалык кадрларды даярдоонун, аны жаңылантуунун теориялык негиздери, кыргызстандык окумуштуулардын салымы аныкталды.

2. Изилдөөнүн методологиялык негиздерин жана методдорун ачыктоо менен жаңы муундагы мугалимди даярдоонун теориялык модели сунушталып, педагогикалык шарттары иштелип чыкты.

3. Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун практикалык тажрыйбасынын калыптанышы, өнүгүшү, бүгүнкү күндөгү абалы талдоого алынып, кыргыз педагогдорунун салымы аныкталып, аларды тажрыйбага киргизүү жолдору аныкталды.

4. Педагогикалык билим берүүнүн укуктук-ченемдик жактан камсыздалышы ачыкталып, билим берүүнүн мазмунун аныктоочу документтерди талдоонун негизинде жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн негизги багыттары көрсөтүлдү.

5. Жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун иштелип чыккан моделинин жана педагогикалык шарттарынын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу текшерилип, практикага киргизүүлүүчү сунуштар иштелип чыкты.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжаларды Кыргыз Республикасында жаңы муундагы педагогдорду даярдоонун стратегиясын иштеп чыгууда, илимий-теориялык негиздерин, практикалык жолдорун аныктоодо багыт берүүчү каражат катары колдонууга болот. Изилдөөнүн жыйынтыктары педагогикалык багыттагы адистерди, бакалаврларды, магистрлерди, аспирантурада илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык мазмунун, нормативдик базасын байытууга мүмкүндүк түзө алат. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжаларды, тажрыйбаларды Кыргыз Республикасында жаңы муундагы педагогдорду даярдоо максатында мугалимдердин билимин өркүндөтүү курстарында колдонууга болот.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун зарылчылыгы педагогикалык кесиптин азыркы коомдогу маңызын, “педагогикалык кадрларды даярдоо”, “жаңы муундун мугалими” түшүнүктөрүн тактоону, ЖОЖдордо педагогикалык билим берүү, аны жаңылантуу маселесинин педагогикалык илимде чагылдырылышын, белгиленген проблеманы чечүүдөгү Кыргыз Республикасынын окумуштууларынын салымын

аныктоону талап кылат.

2. Педагогикалык билим берүүдөгү жаңылануулар изилдөөнүн объектисине жана предметине байланыштуу изилдөөнүн өзөгүн түзүп турган методологиялык негиздерин жана методдорун аныктоо менен жаңы муундагы мугалимди даярдоонун заман талабына жооп бере турган теориялык моделин жаратуу жана уюштуруучулук-педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу менен коштолот.

3. Педагогикалык кадрларды даярдоону практикалык жактан жакшыртуу жолдору анын калыптануу жана өнүгүү тарыхына, бүгүнкү күндөгү абалын изилдөө, жаңы багыттарды аныктоо менен байланыштуу.

4. Жаңы муундагы мугалимди даярдоонун өркүндөтүү багыттарын аныктоо анын укуктук-ченемдик жана мазмунду аныктоочу документтердин реалдуулугуна, аларды колдонууга түздөн-түз байланыштуу.

5. Жаңы муундагы мугалимди даярдоодо илимий жетишкендиктерге таянуу менен атайын иштелип чыккан теориялык моделдин жана педагогикалык шарттардын эксперименталдык иштер аркылуу тастыкталып, алардын эффективдүүлүгүн чагылдырган критерийлерге жана көрсөткүчтөргө дал келүүсүнө негизделген практикалык кеңештер сунушталат.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун илимий-теориялык негиздерин аныктоо, моделин иштеп чыгуу, аны долбоорлоонун методологиясын негиздөө; мугалимдик кесиптин статусун жогорулатуу, кесипке кызыктыруу жана шыктандыруу идеяларын көтөрүү, республикадагы алдыңкы педагогикалык тажрыйбаларды аныктоо, аларды жайылтуу, педагог-окумуштуулар, Кыргыз Республикасынын эл мугалимдери, эмгек сиңирген мугалимдер, новатор-педагогдор менен кызматташтыкта иш алып баруу, мугалимдерди даярдоонун теориялык жана практикалык маселелерин биргелешип чечүүнүн аянтчасын түзүү; педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайлардын студенттерин кесиптик жактан даярдоонун жана мектеп мугалимдеринин кесибин жогорулатуунун практикалык абалын талдоонун негизинде аны өнүктүрүү жана жакшыртуу, педагогдук кесиптин престижин көтөрүү боюнча сунуштарды киргизүү, эксперименталдык ишти уюштуруу жана ага түздөн-түз катышуусу менен аныкталат.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын апробацияланышы. Изилдөөнүн жыйынтык-натыйжалары боюнча эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда, симпозиумдарда, семинарларда, тегерек столдордо Кыргыз Республикасында (2010-2021), Казакстан Республикасында (2013, 2014, 2016), Россия Федерациясында (2020), Германияда (2021) баяндамалар жасалып, талкууланган, жактырылган.

Изилдөөнүн жыйынтыгынын жарыяланышы. Диссертациялык иштин мазмунун камтыган илимий макалалар, окуу-методикалык куралдар, колдонмолор жарык көргөн. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 3 окуу куралында (авторлош); 5 окуу-методикалык жана методикалык колдонмолордо, 2 типтүү программада, 1 күндөлүктө (автор жана авторлош), жалпы 61 илимий

макалада, анын ичинен түздөн-түз илимий изилдөөгө тиешелүү 48 макалада (алардын ичинен 6 чет мамлекеттерде) басылган. Жалпы баллы – 711, анын ичинен изилдөөгө түздөн- түз тиешелүүсү - 648.

Диссертациянын көлөмү жана түзүмү. Иш киришүүдөн, төрт главадан, алардан чыккан жыйынтыктардан, корутундудан жана практикалык сунуштардан, 383 булакты камтыган пайдаланылган адабияттардын тизмесинен жана тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 324 бетти түзөт. Ал 19 таблицаны, 8 сүрөттү камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, иштин практикалык мааниси, коргоого коюлуучу жоболор, автордун жеке салымы жана апробацияланышы жөнүндө маалыматтар берилди.

Биринчи глава “Жогорку окуу жайда педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин теориялык негиздери” деп аталып, анда педагогикалык кесип түшүнүгүнүн азыркы коомдогу маңызы мүнөздөлүп, жаңы муундагы мугалимди даярдоо зарылчылыгын көрсөткөн илимий-теориялык көз караштар талдоого алынып, жогорку окуу жайларда педагогикалык билим берүүнү жаңылантуу маселелери, Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин изилдениши ачыкталды.

Азыркы маалыматтык жана коммуникациялык коомдо жүрүп жаткан интенсивдүү социалдык өзгөрүүлөр кесип, кесипкөйлүк жана адамдын өнүккөн коомдогу кесиптик ишмердүүлүгү сыяктуу түшүнүктөрдү маанилик жактан өзгөрүүгө дуушар кылууда. Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү бирден бир негизги кыймылдаткыч күч бул билим берүү системасы болуп саналат. Себеби өлкөбүздөгү 6 миллион калктын 1 миллиондон ашыгы мектеп жашындагы балдар, 200 миңдейи студент болсо, ал эми жалпы билим берүүчү мекемелерде 80 миңге чукул мугалим, жогорку окуу жайларда 15 миңдей окутуучу-профессорлор эмгектенет. Демек, калктын төрттөн бир бөлүгүн билим берүү тармагына кирген адамдардын тобу түзүп турат. Ушул жагдайдан алып караганда, билим берүүнүн деңгээлин жана сапатын жакшыртуу эң алгач окутуу жана тарбиялоо процессиндеги негизги феномен болуп саналган мугалимге көз каранды экенин, андыктан бул ишти мугалимдик кесипке даярдоо этабынан баштоо зарылдыгын көрсөтөт. Билим берүү тармагын алсак, дүйнөлүк билим берүү системасында Кыргызстан “PISA окуучулардын билим жетишкендиктерин баалоонун эл аралык программасынын” аныктоосунда эки жолу катышып (2006, 2009-жж.), экөөндө тең эң акыркы орунда калгандыгы маалым. Мындан билим берүү системасын учурда артка тарткан бир катар факторлордун үстүндө иштөө, мугалимдик кесипке, аны даярдоого болгон мамилени түп тамырынан өзгөртүү, жакшыртуу талабы коюлат. Ушуга байланыштуу мектепке, балдар менен иштөөгө, келечек муундарды туура калыптандырууга жана өстүрүүгө карата мугалимдик кесип

кандай болуусу керек? - деген суроо бүгүнкү билим берүү системасындагы эң маанилүү маселе катары көңүл борборунда турат. Себеби мугалим адамды гана өзгөртпөстөн, коомду да өзгөртүүгө жөндөмдүү. Жакшы мугалимдер өлкөнүн өнүгүүсүнө өбөлгө болушса, начарлары кризиске алып келишет. Буга карата элибизде «мугалими билимдүүнүн келечеги жарык, мугалими түркөйдүн эли болот карып», - деп бекер айтышпайт. Я.А. Коменский: “Кийинки кылым, анда жашай турган болочок жарандар азыр кандай тарбияланып жаткан болсо, дал ошондой болот”, - деп белгилесе, ал эми Джон Дьюи “Эгер биз балдарды кечээкидей окута берсек, биз алардын келечегин уурдаган болобуз” деген пикирин айткан. Бул ойлор албетте мугалимдик кесипке болгон талап коомдун бардык этаптарында күчтүү болуп келгендигин бекемдеп турат.

Ал эми бүгүнкү заманбап мугалимди, “жаңы муундун мугалимин” даярдоого байланыштуу теориялык изилдөөлөргө кайрыла турган болсок, алар жогорудагы пикирлерди бекемдейт жана педагогикалык кесиптин маңызын түшүндүрүүдө бир катар жагдайлардын (функционалдык, квалификациялык, аксиологиялык жана антропологиялык), негизги идеялардын уланмалуулугу, өз ара байланыштуулугу менен мүнөздөлүп, жалпысынан педагогикалык кесип түшүнүгүнүн өсүү динамикасын чагылдырат. Учурда билим берүүдөгү кесиптик ишмердүүлүктүн максаттарынын алмашышы педагогдордун багытынын прагматикалык жагдайга бурулушу менен шартталат.

Мугалимдик кесипке карата азыркы учурдагы мамилелер, өзгөрүүлөр, илимий-технологиялык чакырыктар билим берүүдөгү эң негизги милдет катары адам потенциалын биринчи орунга коюп, аны өнүктүрүүдө татыктуу салым кошкон, эртеңки келечектин чыныгы ээлерин калыптандыра турган “жаңы муундун мугалимин” даярдоону шарттайт. Себеби бүгүн жаштар аларды күтүп турган эң чоң коркунучтарды алдын ала көрө билип, чөйрөгө ийгиликтүү аралашууга өбөлгө түзгөн жол көрсөтүүчү адамга муктаж.

Н.Е. Гордиенко: “Дүйнөдөгү болуп жаткан социалдык трансформациялар педагогдун ишмердүүлүгүндө функционалдык аткаруучулук көз караштан “рефлексиялык ишмердүүлүккө багыт алган практиктин” милдетин аркалаган, кесиптик компетенттүүлүк, рефлексия, автономия, мобилдүүлүк, эксперименталдык жана чыгармачылык ишмердүүлүккө умтулган, стандарттуу эмес чечимдерди кабыл алууга, инновациялык процесстерге активдүү катышууга, улам жаңыланып турган коомго ыңгайлашууга жөндөмдүү болгон жаңы мугалимге – мугалим-кесипкөйгө, “21-кылымдын Мугалимине” карата зарылдыктын жаралгандыгын көрсөттү” – деген көз карашын бидирсе, ал эми Н.Д. Хмель: “Жаңы муундун мугалими – бул рухий-адептик жактан бийик, атуулдук жоопкерчиликти сезген, активдүү, жаратман, экологиялык билимдүү, чыгармачыл, өзүн өнүктүрүүгө жана өзүн иш жүзүндө көрсөтүүгө умтулган, методологиялык, изилдөөчүлүк, социалдык-инсандык, коммуникативдик, маалыматтык ж.б. компетенттүлүктөрдүн жогорку деңгээлине ээ болгон инсан. Жаңы муундун мугалими – бул мугалим-лидер”, - деп белгилеген. Демек, жаңы муундун мугалими лидерлик сапаттарга жана жөндөмдүүлүктөргө ээ

болуусу керек. Педагогикалык теория менен практикада мугалимдин адистик деңгээлин жогорулатуу маселеси олуттуу мааниге ээ. Анткени, окуу-тарбия иштеринин сапатын жакшыртуу, биринчи кезекте, педагогикалык чеберчиликти калыптандыруу, ошондой эле болочок мугалимдердин инсандык жана кесиптик компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө көз каранды. “Бүгүн билим берүү мекемесинин негизги милдети катары: дайыма жүрүп турган техникалык өсүү шартында жемиштүү эмгектенүүгө жөндөмдүү, жогорку маданияттуу жана гумандуу, гармониялуу өнүгүүгө жана кеңири тармактуу билимге, өз алдынчалыкка, азыркы өнүккөн коомдо ийгиликтүү жашоого мүмкүнчүлүк түзө билген сапаттардын комплексине ээ болгон жаңы типтеги педагогду калыптандыруу жана өстүрүү эсептелет”, - деп белгилейт Н.К. Дюшеева.

Заманбап мугалим. Ал кандай болушу керек? – деген суроо билим берүү маселесиндеги эң маанилүү суроолордун бири болуп саналат. Албетте эң биринчи кезекте ал окуучунун эң жакын адамы болуу керек. Адамзат коому жашап турган чакта бул ой өткөн чак, учур чак, келер чакта да ушул боюнча калары шексиз нерсе. Анткени ал мугалим. Ал – жол көрсөтүүчү, шыктандыруучу, колдоочу, жардамчы. Ал жаш адамды алдыга сүрөөчү бирден бир таасирдүү инсан. Андыктан анын эмгеги да баланын көңүлүн өстүрүүгө, жан дүйнөсүн байытууга багытталышы зарыл. Д.С. Лихачевдун пикири боюнча: “Мугалимдик эмгек – бул жазуучунун же композитордун эмгегинен кем калбаган эбегейсиз, бирок аларга караганда оор жана жоопкерчиликтүү. Мугалим адамдык жан дүйнөгө композитор сыяктуу музыка, сүрөтчү сыяктуу боектор аркылуу эмес, аларга түздөн-түз таасир этет”. Ж.Г. Аветисяндын пикиринде: “Азыркы учурда мугалимдин алдына коюлган башкы милдети болуп заманбап маалыматтык технологияларды жана окутуунун эффективдүү методдорун колдонуу менен балдарга жаңы билим алууга, ошондой эле окуучуда маалыматтык компетенттүүлүктү калыптандыруу менен, аларда кызыгууну, таанып билүүчүлүк жана чыгармачылык ишмердүүлүктү өстүрүү” болуп саналат. Башкача айтканда, заманбап мугалим кайсы бир окуу предмети боюнча өзүндө болгон билимди өткөрүп берүү гана эмес, ал балдарга мектептен алган билимди колдонуу менен ойлонууга, ой жүгүртүүгө, өзүнүн пикирин коргой билүүгө жана башкалардын пикирин сыйлоого үйрөтө алуусу керек. Ал эми К.Д. Добаев: “Учурдагы коом жаңы идеяларды жаратууга жөндөмдүү, стандарттуу эмес чечимдерди кабыл ала билген, инновациялык процесстерге жигердүү аралаша ала алган, алдыда күтүп турган жана жаңыдан пайда болгон кесиптик милдеттерди туруктуу жана компетенттүү чечүүгө даяр педагогдорго муктаж”, - деп белгилейт. Кыргыз эл мугалими Ж. Өзүбекованын пикиринде: “Заманбап мугалимдер ак пейил, сезимтал болуш керек. Эмне дегенде биз энесин сагынган балдарды, ата-энеси ажырашкандарды, тамакка ток келген балдар менен ток келбеген балдарды окутабыз. Ар түрдүү сабактын ар түрдүү формаларын колдоно билиш керек. Сүйлөй ала турган, уга турган, консенсуска келе турган, чыдамкай, атаандаштыкка муюй турган, мейли математика, физика, химия бардык предметти окутсун, бирок инсандык сапаттарды калыптандырып

өтүп турушу керек. Академиялык билим берип окутуп жатып турмушка даярдаш керек. Азыр мектепке ушундай мугалимдер керек”.

Жогорудагы ой-пикирлер менен катар, мугалимдер арасында жүргүзүлгөн анкеттештирүү ишинин натыйжасы төмөнкүдөй жалпыланган аныктаманы иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түздү: Жаңы муундагы мугалимди – бул инсандык бийик деңгээлдеги сапаттарга жана кесиптик ар тараптуу компетенттүүлүктөргө ээ болгон, өз кесибине берилген, балдарды, мектепти сүйгөн, жоопкерчиликти, жаш муунга үлгү көрсөтө алган, ага жардамчы, кеңешчи болуу менен, жаңы билим берүү технологияларын жакшы өздөштүргөн, ишине так, убакытты туура пайдалана билген, чыгармачыл, өзүнүн үстүнөн иштеген, өнүгүүгө умтулган, бул процесске окуучуларды ийгиликтүү аралаштыра алган кесип ээси деп аныктоого болот.

Жаңы муундун мугалими – кесипкөй ишмер катары: 1. Өзүнүн кесибин мыкты билген, фундаменталдуу билим берүүгө даяр, окуучуларга маанайы дайыма жарык, жылуу, жайлуу, баарлашууга ачык. 2. Ал эч нерсени жашырбайт: оң эмоция ал үчүн – эң негизги педагогикалык каражат. Эч нерседен тартынбайт. 3. Ал туруктуу жана өз иштеринде ыраттуу; эң жогорку уюштуруучулук жөндөмгө ээ, заманбап окутуу технологияларын мыкты билген адис, ал эч нерсени унутпайт, алмаштырбайт, сөзүнөн жаңылбайт. 4. Ал креативдүү, жаратуучулук жөндөмдүүлүгү жогору, ар нерсени ойлоп таба билет: өзгөчө шарттарды, өзгөчө атмосфераны түзөт жана колдойт, окуучуларынын эмгегин баалайт.

Жаңы муундун мугалиминин бейнесиндеги негизги белгиси катары: бүгүнкү күндүн окуучуларында өз алдынчалыкты, өзүн-өзү таанытуу, мамиле кура билүү, жаңы технологияларды колдоно алуу жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу менен аларда демократиялуулук, көп тилдүүлүк, улуттук баалуулуктарды сактоо менен ар түрдүү маданияттар шартында билим алып, жашап, иштеп кетүүгө жарамдуу инсандарды жетилдирүү алдыга чыгат. Мугалим окуучуларында азыркы заманбап жашоонун көндүмдөрүн калыптандыра алуусу үчүн өзү ошол сапаттардын жана билгичтиктердин эң жогорку деңгээлине ээ болуусу, демек өз ишинин чебери болуусу керек.

Педагогдук кесип тууралуу сөз кылууда бүгүнкү күндө “Жаңы кесиптердин атласына” (2015, 2021) ылайык билим берүүгө байланыштуу жаңы кесиптердин (билим берүүчүлүк онлайн платформанын координатору, стартаптардын ментору, модератор, оюн мастери, тьютор, долбоордук окутуунун уюштуруучусу, экоагартуучу, майнд-фитнес боюнча тренер, билим берүү траекториясынын түзүүчүсү, оюнпедагогу) пайда болгондугун көрөбүз. Ошондой эле учурда “мугалимге” тектеш келген көптөгөн жаңы түшүнүктөрдү, терминдерди кеңири колдонууга ээ боло баштады. Алсак: коуч, фасилитатор, эдвайзер, тренер, мастер тренер, улуттук тренер, бизнес тренер ж.б. Бул терминдер педагогикалык терминологияда кеңири колдонууга ээ болуп, учурда “мугалим” түшүнүгүнө жаңы түс берип, аны жаңыча көз караш менен ар тараптуу кароого мүмкүндүк түзүп жаткандыгын көрүүгө болот. Бул

терминдерди үзгүлтүксүз билим берүү системасында колдонуу спецификалык мааниге ээ жана конкреттүү маданий жана кесиптик мааниден чыга каралат. Аларды колдонууда так көрсөтүлгөн чек жок.

Азыркы учурда педагогика илиминде жогорку окуу жайда педагогикалык кесипке даярдоо түшүнүгү тууралуу так аныкталган, бир беткей аныктама жок. Илимий көз караштарды талдоонун негизинде Ю.Б. Дроботенко (2016) «педагогикалык кесип – бул кесип гана эмес, ал - жашоо образы, башка адамдар жана курчап турган чөйрө менен өз ара мамиле түзүү стили» деп тыянак чыгарган.

Адистерди кесиптик жактан даярдоо маселесин иликтөөгө карата ар кандай изилдөөчүлүк мамилелер психологиялык-педагогикалык адабияттарда анын бир катар аныктамаларынын пайда болушуна алып келди. Берилген аныктамаларды талдоонун жыйынтыктарын жалпылоо менен, жогорку окуу жайларда педагогикалык кесипке даярдоо татаал, динамикалуу өнүккөн система катары түшүндүрүлөт. ЖОЖдордо студенттерге “педагогикалык билим берүү” түшүнүгү анын азыркы жаңы муундун мугалимин даярдоонун татаалдашкан шартына ылайык трансформацияланып, контекстинин көп түрдүүлүгү, принциптеринин алмашкандыгы, азыркы коомдогу кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктүн баалуулук түшүнүктөрүнүн чаржайыттыгы менен байланыштуу каралды. ЖОЖдордо педагогикалык кадрларды даярдоо педагогдун кесиптик карьерасынын башталышы жана анын кесиптик жаатта өзүн аңдап түшүнүүсү катары мүнөздөлөт. ЖОЖдордо педагогикалык билим берүү процессинин ийгиликтүү уюштурулушу педагогдун кийинки кесиптик жолун аныктап, анын ишмердүүлүгүнүн траекториясына жана өзгөчөлүктөрүнө таасир берет.

Жогорку окуу жайда педагогикалык кесипке даярдоо түшүнүгүнүн маңыздык жана структуралык аспектилерин талдоонун жыйынтыктары жогоруда айтылгандарды жалпылоо менен “жогорку окуу жайда педагогикалык кесипке даярдоо” түшүнүгүнө (А.П. Тряпицынанын аныктамасынын негизинде) [283]: “кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарына карата ар кандай талаптар (ченемдик-укуктук талаптар, илимий-техникалык прогресстин талаптары, азыркы коомдун талаптары, азыркы адамдын талаптары ж.б.) менен шартталган процесс; субъекттик педагогикалык тажрыйбанын калыптанышына өбөлгө түзгөн кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктүн нормаларын, үлгүлөрүн жана эрежелерин өздөштүрүү процесси деп мүнөздөмө берүүгө болот. Бүгүн жогорку окуу жай адамдык потенциалды өнүктүрүүнүн, инсандык деңгээлди өстүрүүнүн борбору болушу милдет. Бул жагдайда билим берүүнүн башка түрлөрүнө жана деңгээлдерине караганда, педагогикалык билим берүү алдын алуучулук функцияны аткарууга милдеттүү, тагыраак айтканда, “эки эсе” алдыга жылуу менен өнүгүүсү керек.

Жакынкы мезгилге чейин кыргыз коомчулугунда кадрларды тандоо боюнча эки жактуу туруктуу пикир жаралган: 1) педагогикалык кесипчиликтерге абитуриенттер өз тандоосу, каалоосу менен эмес, башка престиждүү деген

кесиптерге тапшыра албай калгандыктан келишет; 2) педагогикалык адистиктердин мыкты бүтүрүүчүлөрү эмгек шарттарына болгон кызыкчылыктын төмөндүгүнөн (эмгек акынын аздыгы, карьералык өсүү мейкиндигинин жоктугу ж.б.) мугалимдик адистиги боюнча иштешпегендиктен, башка алгылыктуу варианты, мүмкүнчүлүгү жоктор гана бул кесипти аркалашат. Мындан мектеп бүтүрүүчүлөрүн педагогикалык багытта даярдаган жогорку окуу жайларга тартуу үчүн мугалимдик кесиптин кадыр-баркын көтөрүү, таланттуу жаштарды педагогикалык кесипчиликтерге тартуу, азыркы мектеп окуучуларынын окууга болгон мотивациясын жогорулатуу жолдорун изилдөө, педагогикалык кесипчиликти алууга мотивациялоо зарылдыгы келип чыккан. Акыркы убактагы айлык маянанын кескин жогорулашы жогорудагы көрүнүштүн жоюлушуна өз убагында көрүлгөн чара болгондугун баса белгилеп кетүү керек.

Педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун алкагында педагогикалык кадрларды кесиптик жактан даярдоону мындан ары өзгөртүүнүн багыттары катары төмөнкүлөр белгиленет (В.А. Болотов): педагогикалык кадрларды даярдоонун практикага багытталгандыгын күчөтүү (мектептик-университеттик кызматташтык, орто кесиптик билим берүү менен жогорку кесиптик билим берүүнүн тармактык байланышы, прикладдык бакалавриат программалары, узак мөөнөттү стажировкалар ж.б.); кесиптик даярдыктын вариативдүүлүгүн кеңейтүү (мыкты жана кызыккан студенттерди педагогикалык ишмердүүлүккө максаттуу даярдоону көздөгөн педагогикалык багыттарда даярдаган ЖОЖдордогу кенири бакалавриат программалары; педагогикалык эмес бакалавриаттын 2-3 курсун бүтүп, бирок мугалим болууга кызыккан студенттерди педагогикалык жактан даярдоо ж.б.); билим берүү системасын жогорку квалификациялуу адистер менен камсыз кылуу (мугалим-методисттерди даярдоо үчүн изилдөөчүлүк магистратуранын программалары; билим берүү мекемелеринде узак мөөнөттүү практикалык стажировкадан өтүүнү камтыган прикладдык магистратура программалары; билим берүүнү башкаруу боюнча магистрдик программалар ж.б.).

Педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайда кесиптик жактан даярдоо – педагогикалык кесипке ээ болуунун, адамдын үзгүлтүксүз билим алуу процессинин бирден бир ыкмасы. Педагогикалык багыттагы жогорку окуу жайдын бүгүнкү милдети – бул билим берүү тармагы үчүн кесиптик жактан мобилдүү жана атаандаштыкка туруктуу адистерди даярдоо.

Педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун фактору катары жаңы муундун педагогун даярдоого карата зарылдыктын жаралышы заманбап мугалимге коюлуучу төмөнкү талаптарды аныктады:

- мугалимдин окуучуга педагогикалык колдоо көрсөтүүгө даярдыгын күчөтүү;
- педагогикалык ишмердүүлүктүн этикалык жагдайын ишке ашырууга даярдоо;

- мугалимдин окуучулар үчүн эффективдүү болгон маалыматтык баалуулук деңгээлин көтөрүү;
- мугалимдин маанилүү кесиптик сапаттары катары анын эмпатияга жана рефлексияга жөндөмдүүлүгүн арттыруу;
- мугалимдин эн маанилүү социалдык функциясы катары маданиятты өткөрүп берүүчүлүк сапаты;
- болочок мугалимдин кесиптик педагогикалык ишмердүүлүккө карата чыгармачылык мамилесин калыптандырууга багытталышы;
- мугалимдин кесиптик жан дүйнөсүнүн анын адамдык сапаттарын максималдуу ачып берилишине көз карандылыгы;
- мугалимдин инновациялык программаларды, азыркы маалыматтык технологияларды иштеп чыгууга жана ишке ашырууга багыт алышы;
- мугалимдин кесиптик жана инсандык жактан өнүгүүсү үчүн анын өзүн-өзү актуалдаштырууга умтулуусу;
- мугалимдин этнопедагогикалык даярдыгына жана көп улуттуу коомдо жашоого байланыштуу компетенциялардын калыптанышы. Жогорудагы аныкталган талаптарга болочок мугалимдин коммуникативдик, кесиптик-этикалык, этнопедагогикалык компетенттүүлүктөрүн, технологиялык, психологиялык, аналитикалык, чыгармачыл иш билгилигин, өзүн-өзү актуалдаштыруусун калыптандыруу жана өнүктүрүү аркылуу ылайык келүүгө мүмкүн.

Педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык маселелерин изилдөө проблемасына кыргызстандык окумуштуулар дагы чоң көңүл буруп келишет. Анын ичинде жаңы муундун мугалимин даярдоого карата түздөн-түз байланыштуу эмгектер катары: А.М. Мамытов (“Пути интеграции высшего физкультурного образования Кыргызстана в международное образовательное пространство” (1998), Л.П. Кибардина (“Организационно-педагогические основы повышения квалификации педагогов в КР” (Бишкек, 2000), А. Ысыкеев (“Психолого-педагогические основы подготовки студентов к педагогической деятельности в школе” (2007), Н.К. Дюшеева (“ЖОЖдо болочок мугалимдерди кесиптик-инсандык жактан калыптандыруунун психологиялык-педагогикалык негиздери” (2009), А. Алимбеков (“Теория и практика этнопедагогической подготовки в системе высшего педагогического образования” (2010), Р.Н. Токсонбаев (“ЖОЖдорго педагогикалык багытта социалдык педагогдорду кесипке даярдоонун теориясы жана практикасы” (2011), А.С. Раимкулова («Мектеп окуучуларынын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүдө болочок мугалимдин профессионалдык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздери» аттуу (2012), А.К. Чалданбаева (“Теоретические основы формирования специальных компетенций учителей биологии в педагогическом вузе” (2016), А.Ж. Ажибаевалардын (“Теория и практика управления качеством подготовки учителей начальной школы” (2018 изилдөөлөрүн белгилейбиз. Бул иштер биздин изилдөөбүздү жүргүзүүдө эгемендүүлүк мезгилиндеги Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүүсүнүн теориялык жана

практикалык жагдайларын ачып берүүнүн методологиялык пайдубалы катары кызмат кыла алды.

Экинчи главаны “Илимий изилдөөнүн методологиясы, материалдары жана методдору” деп аталып, илимий изилдөөнүн методологиясы, материалдары жана методдорун ачып көрсөтүү менен учурдагы абалга ылайык жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун моделин түзүү жана педагогикалык шарттарын аныктоо жолдору көрсөтүлдү.

Э.М. Мамбетакуновдун аныктоосунда: “методология – максатка жетүүнүн жолу жөнүндөгү окуу”. Ушундан чыга ал “педагогиканын методологиясы” түшүнүгүнө төмөнкүчө аныктама берет: “Педагогиканын методологиясы - таанып-билүүгө болгон жалпы мамилени, инсанга билим берүүнүн, аны тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн жалпы законченемдерин билүүнү жана аны практика жүзүндө пайдаланууну мүнөздөйт”. Н.А. Асипованын пикиринде методология түшүнүгү, тигил же бул илимий изилдөө иштери үчүн илимий таяныч, түркүк катары колдонулган ойлорду, теорияларды, парадигмаларды дагы камтып турат”.

Биздин изилдөөбүздүн методологиясы төмөнкүлөрдү эске алат: изилдөөнүн жалпы багытын аныктоо; изилдөөнү уюштуруунун жана жүргүзүүнүн негизги мамилелеринин, принциптеринин жана методдорунун системасын тандоо; алынган натыйжаларды талдоо.

Педагогикалык кадрларды даярдоону өнүктүрүүнүн методологиялык багыттары же мамилелер катары төмөнкүлөрдү изилдөөбүзгө методологиялык негиз катары алдык: билим берүү, таалим-тарбия теориясындагы инсанга багытталган парадигмалык көз караш, гуманисттик жана демократиялык көрүнүштөр, маданият таануучулук парадигма, ишмердүүлүк парадигма, этнопедагогикалык парадигма, технологиялык парадигма, системалуу мамиле; аксиологиялык (мотивациялык) мамилелер. Алар педагогикалык кадрларды даярдоо маселесин чечүүнүн бирден бир натыйжалуу жолу катары компетенттүүлүк парадигманы (Т.А. Абдырахманов, В.А. Адольф, А.Ж. Ажибаева, Н.А. Алимбеков, А.А. Асипова, В.П. Байденко, И. Бекбоев, В.А. Болотов, А.А. Вербицкий, К.Д. Добаев, Н.К. Дюшеева, И.А. Зимняя, Н.В. Кузьмина, Э.М. Мамбетакунов, А.М. Мамытов, А.К. Маркова, М.А. Ногаев, Дж. Равен, А.С. Раимкулова, Г.К. Селевко; С.Р. Сирмбард, А.К. Наркозиев, А.К. Чалданбаева, В.Д. Шадриков ж.б.) колдонуу менен толукталат. Жогоруда көрсөтүлгөн россиялык жана кыргызстандык авторлордун эмгектеринин жыйынтыгы компетенттүүлүк мамилени республиканын жогорку билим берүү системасында жайылтууда жана негиздөөдө стандарттарды, типтүү окуу программаларды, окуу пландарын компетенттүүлүктүн негизинде иштеп чыгууда илимий-практикалык чоң мааниге ээ.

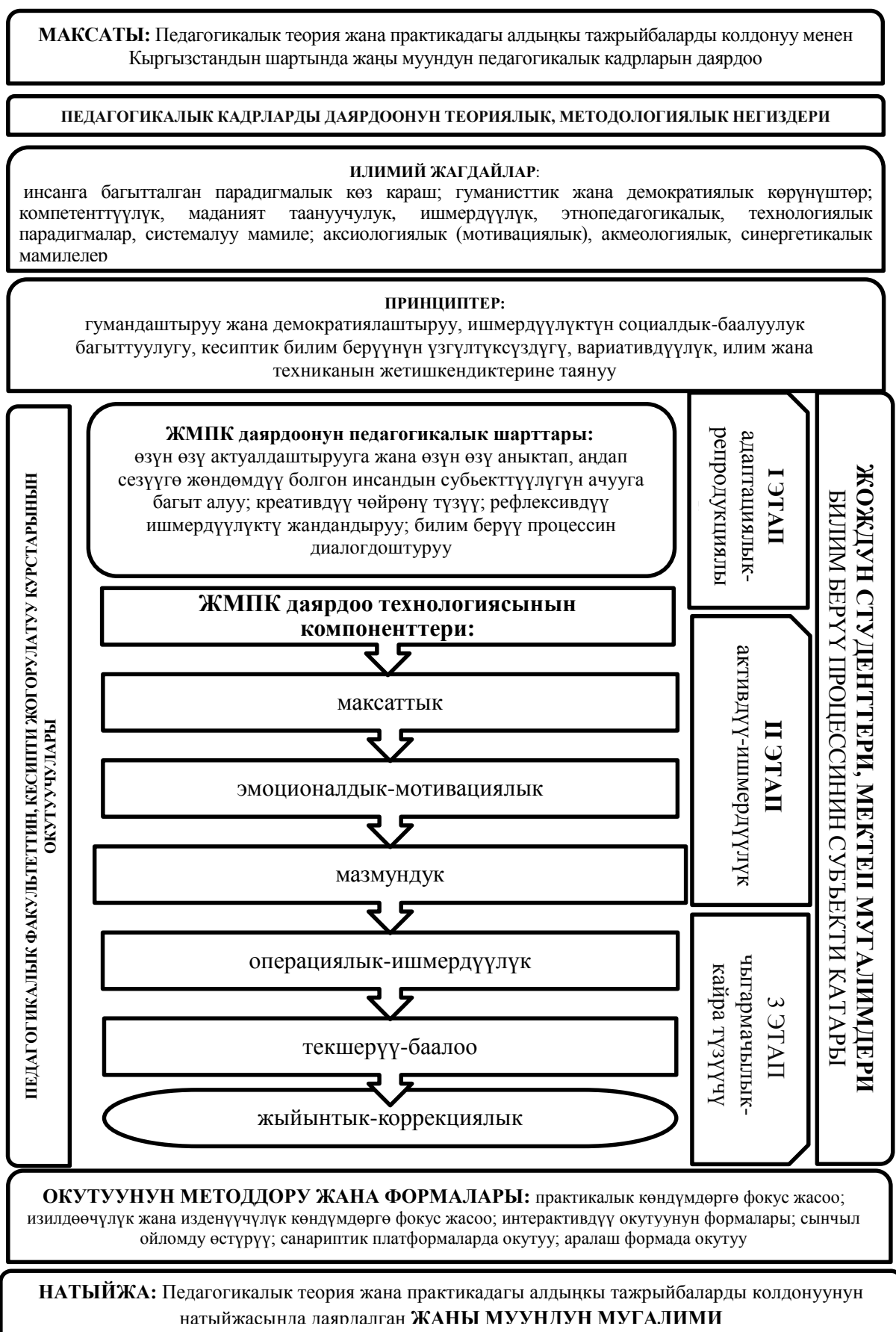
Изилдөө ишибизге Кыргызстанда биринчи жолу А. Алимбеков тарабынан демилгеленип, “Педагогикалык ой ордо” аттуу окумуштуу педагогдордун жана алдыңкы новатор, тажрыйбалуу мугалимдердин катышуусу менен уюштурулган иш-чараны методологиялык негиз багыттама

катары кабыл алдык. “Педагогикалык ой ордо” жаңы педагогикалык табылга катары педагогдор коомчулугу тарабынан колдоого алынып, Э. Мамбетакунов тарабынан 2014-жылы негизделген “Кыргызстан педагогдор коомунун” негизги иш-чараларынын бири катары Кыргызстандын педагогикалык билим берүү системасындагы педагогикалык жаңылыктарды, алдыңкы тажрыйбаларды, түрдүү маселелерди, көйгөйлөрдү жана алардын чечүү жолдорун педагог окумуштуулар, билим берүү мекемелеринин кызматкерлери, алдыңкы мугалимдер тарабынан талкуулоонун, ой бөлүшүүнүн ачык аянтчасы болуп эсептелет. Изилдөө ишибиздин алкагында “Педагогикалык кадрларды даярдоонун теориясынын жана практикасынын актуалдуу маселелери” аттуу эл аралык деңгээлдеги илимий-практикалык конференциялар (2011, 2012, 2013, 2019-жж. 4 ирет салттуу өткөрүлүп, алардын материалдары талкууланган.

Педагогикалык кадрларды даярдоо маселесин изилдөөнүн материалдары: Кыргызстандагы педагогикалык кадрларды даярдоонун калыптанышын, эгемендүүлүк мезгилиндеги өнүгүшүнүн тарыхый этаптарын; жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун абалын; педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин изилденишин, педагогикалык кадрларды даярдоонун жаңылантуу процессинин укуктук-ченемдик камсыздалышын аныктаган документтердин, анын мазмунун аныктоочу документтердин анализин камтыды.

Изилдөөнүн объектиси катары жогорку кесиптик билим берүү жана кесипти жогорулатуу системасында педагогикалык кадрларды даярдоо процесси алынды. Изилдөөнүн предмети болуп Кыргызстанда жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун илимий-теориялык жана практикалык негиздери эсептелет. Изилдөө ишибиздин объектисине жана предметине байланыштуу педагогика илиминде белгилүү изилдөө методдоруна таяндык: -педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык негиздерине, кыргызстандык окумуштуулардын маселени изилдөөгө алгандыгына карата анализ жана синтез; - педагогикалык билим берүүнүн багыттарын аныктоо максатында изилдөөнүн методологиялык негиздерине талдоо жүргүзүү; ЖОЖордо педагогикалык билим берүүдө жана мугалимдердин кесиптик чеберчилигин жогорулатууда негизденген укуктук-ченемдик документтерди үйрөнүү, талдоо; педагогикалык билим берүүнүн мазмунун аныктоочу документтерди талдоо (Жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандарты (ЖКББ МББС), окуу планы, окуу программалары, окуу китептери, колдонмолору ж.б.); педагогикалык багыттарда даярдоо жүргүзгөн окуу жайлардын ишмердүүлүгү жана аларда мугалимдик кадрларды даярдоонун абалына талдоо; калыптандыруучу, текшерүүчү эксперименттер жүргүзүлдү.

Илимий адабияттарды талдоонун жыйынтыктары жана изилдөөнүн предметине ылайык жүргүзүлгөн атайын аныктоочу эксперимент жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык моделин жана педагогикалык

2.1-сүрөт. Жаңы муундун педагогикалык кадрларын (ЖМПК) даярдоонун модели.

шарттарын иштеп чыгуу, алардын теориялык негиздемелерин аныктоо керек экендигин көрсөттү. Ошентип, педагогикалык кадрларды даярдоонун модели Жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандартындагы негизги билим берүү программасына коюлган талаптарга жооп бере алган жана анда аныкталган компетенцияларга ээ болгон адисти калыптандыруу максатына байланыштуу түзүлдү. Педагогикалык кадрларды даярдоонун ар кандай моделдерин карап көрүү менен жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоонун модели иштелип чыкты (2.1-сүрөт).

Жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоону ишке ашыруунун модели ЖОЖдогу билим берүү, кесипти жогорулатуу процесстеринин жана алардын субъектилеринин өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле изилдөөнүн түшүнүк-терминологиялык аппаратын жана каралып жаткан маселеге карата жетектөөчү методологиялык жагдайларды эске алуу менен түзүлдү.

Модель төмөнкү компоненттердин тутумдук байланышынан турат: 1. Максаттык компонент. 2. Эмоционалдык-мотивациялык компонент. 3. Мазмундук компонент. 4. Операциялык-ишмердүүлүк компонент. 5. Текшерүү-баалоо компоненти. 6. Жыйынтыктоо-коррекциялык компонент.

Мында түзүлгөн ЖМПКны даярдоо моделинин негизинде ЖОЖдун билим берүү жана кесипти жогорулатуу процессинде жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоо төмөнкү этаптарда ишке ашырылат: 1) адаптациялык-репродуктивдүү этап, 2) активдүү-ишмердүүлүк этап, 3) чыгармачылык-кайра түзүүчү этап.

Жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоонун моделин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон жалпы педагогикалык принциптер катары төмөнкүлөр киргизилген: билим берүү процессин гумандаштыруу жана демократиялаштыруу принциби; мугалимдин социалдык-баалуулукка багытталгандык, социалдык маданий жана билим берүү баалуулуктарынын, коомдук жана инсандык баалуулуктардын байланыштуулук принциби; азыркы социалдык маданий мейкиндиктеги кесиптик билим берүүнүн үзгүлтүксүздүгү принциби; индивидуалдуулукка багытталган окутууга шарттарды түзүүчү вариативдүүлүк принциби; илим жана техниканын жетишкендиктерине таянуу, салттуу жана инновациялык баалуулуктарды интеграциялоо.

Педагогикалык билим берүү процессинде негизги илимий принциптерди жана методологиялык жагдайларды эске алуу менен жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоонун моделин ишке ашыруунун педагогикалык шарттары иштелип чыкты жана ал кесиптик-педагогикалык даярдыктын бардык этаптарында сактоону талап кылат.

Теориялык талдоо жүргүзүүнүн жыйынтыгы жаңы муундун мугалимин даярдоонун төмөнкү педагогикалык шарттарын аныктоого мүмкүндүк түздү: – өзүн өзү актуалдаштырууга жана өзүн өзү аныктап, андап сезүүгө жөндөмдүү болгон инсандын субъекттүүлүгүн ачууга багыт алуу;

- креативдүү чөйрөнү түзүү;
- рефлексиялык ишмердүүлүктү жандандыруу;
- билим берүү процессин диалогдоштуруу.

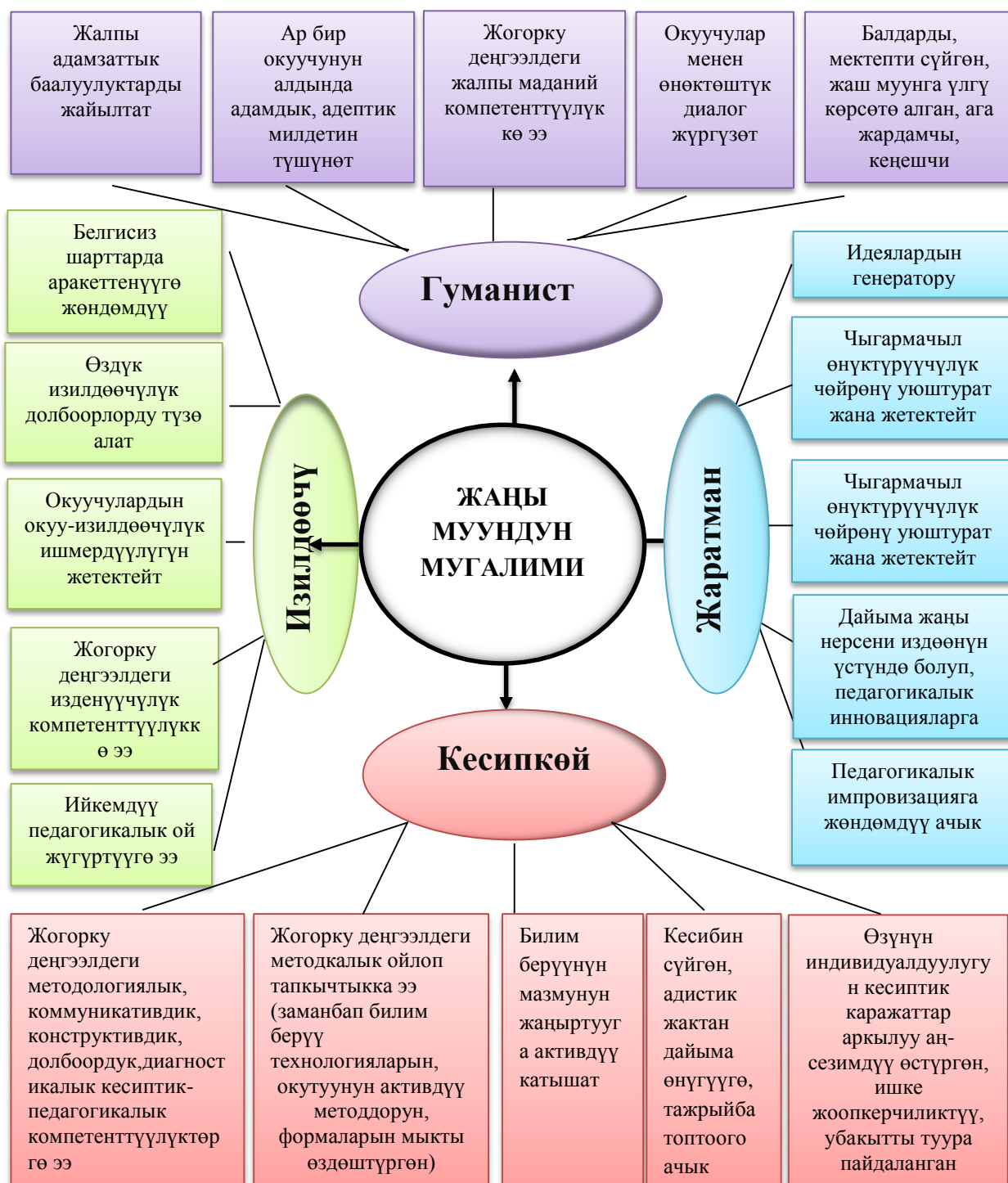
Биринчи педагогикалык шарт катары карап жаткан - өзүн өзү актуалдаштырууга жана өзүн өзү аныктап, андап сезүүгө жөндөмдүү болгон инсандын субъекттүүлүгүн ачууга багыт алуу - педагогикалык билим берүү процессинин өзгөчөлүгүн билим берүүнүн субъектиси катары студенттин өзгөчөлүгү, ал эми кесипти жогорулатуу процессинде мугалимдин өзгөчөлүгү түзөт.

Субъекттүүлүк категориясы илимде борбордук орунду ээлейт (К.А. Абульханова-Славская, С.Л. Рубинштейн ж.б.) жана өз ичине активдүүлүк, демилгечилдик, өз алдынчалуулук, рефлексиялуулук, креативдүүлүктү бириктирген инсандын өзөктүү интегративдик өнүгүүсү катары түшүндүрүлөт. Башкача айтканда, инсандын субъективдүүлүгүн өнүктүрүү индивидуалдуулуктун, персоналдуулуктун, автономдуулуктун, жоопкерчиликтиүүлүктүн башкы көрсөткүчү болуп саналат.

Ошону менен бирге педагогикалык ишмердүүлүктүн сапаттык көрсөткүчү мугалимдин чыгармачылык потенциалынын калыптангандык деңгээлинен түздөн-түз көз каранды болорун белгилеп кетишибиз зарыл. Мындан ЖОЖдун билим берүү процессинде жана кесипти жогорулатуу процессинде жаңы муундун мугалимин калыптандыруунун экинчи педагогикалык шарты катары креативдүү чөйрөнү түзүү, башкача айтканда, болочок мугалимдин чыгармачылык жактан максималдуу өнүгүүсүнө мүмкүндүк түзгөн чөйрөнү куруу менен шартталат.

Жаңы муундун мугалими бул контексттен алып караганда, кыймылдуу, альтернативдүү жана ачык коомдун шартында өзүн-өзү аныктоого жана өзүн-өзү өнүктүрүүгө жөндөмдүү; педагогикалык ишмердүүлүктүн түрлөрүн, ыкмаларын, формаларын эркин тандап жана аларды кесиптик жогорку деңгээлде ишке ашыра алган өзгөчө инсандык касиетке ээ мобилдүү субъект катары каралат. В.А. Сластениндин пикири боюнча педагогикалык чыгармачылыктын көрсөткүчү катары мугалимдин “стандарттуу эмес жагдайда өз ишмердүүлүгүн модификациялоо, комбинациялоо, ранжирлөө” жөндөмдүүлүгү эсептелет. Бул болсо жаңы муундун мугалиминен талап кылына турган көрсөткүчтөрдүн бири болуп саналат.

Чыгармачыл инсандын маанилүү көрсөткүчү катары – анын рефлексияга жөндөмдүү болушу тууралуу жобосунан алып караганда, ЖОЖдун билим берүү жана кесипти жогорулатуу процессинде жаңы муундун мугалимин даярдоонун үчүнчү шарты катары рефлексиялык ишмердүүлүктү жандандыруу келип чыгат. Рефлексиялык ишмердүүлүктү жандандыруу болочок жаңы муундун мугалиминин ички өнүгүүсүнө, өз алдынча билим алуусуна, өзүн өзү өнүктүрүүсүнө түздөн түз таасир берет.

2.2-схема. Жаңы муундун мугалиминин модели.

ЖОЖдун билим берүү жана мугалимдердин кесибин жогорулатуу процессинде жаңы муундун мугалимин даярдоонун кийинки шарты катары эсептелген билим берүү процессин диалогдоштуруунун маанилүүлүгү төмөнкүдөй түшүндүрүлөт: инсан – бул адамдын диалог аркылуу өзүн көрсөтө алуусу, андыктан билим берүү процессинин субъектилеринин диалогдуулугу педагогикалык ишмердүүлүктүн сапатын жана жаңы муундун мугалимин даярдоо процессинин натыйжалуулугун аныктайт. ЖОЖдун билим берүү процессин диалогдоштуруу студент менен

окутуучунун ортосундагы системалуу мамилеге, максаттарды ачык аныктоого, маселени чечүүнүн жолдорун биргелешип издөөгө, бири биринин укук жана эркиндиктерин сактоого негизделген диалогдуу педагогикалык ишмердүүлүк менен мүнөздөлөт. Мына ошентип, жаңы муундун мугалимин даярдоонун натыйжалуулугу биз тараптан сунушталган педагогикалык шарттар аркылуу камсыз кылынат жана алар студенттин же мугалимдин инсандык чыгармачылык потенциалын ачууга, анын кызыкчылыктарын, жөндөмдүүлүктөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн, субъективдүү көз карашын өстүрүүгө өбөлгө түзөт.

Методологиялык багыттарга ылайык, интегративдүү, көп деңгээлдүү, инсандык өнүгүүгө багыт алган жаңы муундун мугалимин даярдоонун биз тараптан иштелип чыккан модели кесипти тандоонун оң мотивдерине, компетенттүүлүккө, практикалык тажрыйбага, рефлексиялык ишмердүүлүккө, диалогдук маданиятка таянып, билим-тарбиялык милдеттерди эффективдүү чечүүгө теориялык жана практикалык даярдыгы, жөндөмдүүлүктөрү бар адисти калыптандырууга негизделет. Педагогикалык билим берүү процессин уюштуруунун жогоруда сунушталган жалпы моделинин негизинде жаңы муундун мугалиминин жогорудагыдай моделин (2.2-схема) жаратууга мүмкүндүк түзүлдү.

Үчүнчү глава “Кыргызстанда жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун практикасы” деген аталышта берилип, мында Кыргызстандагы педагогикалык кадрларды даярдоонун калыптанышы, эгемендүүлүк мезгилиндеги өнүгүшү, педагогикалык билим берүүнүн укуктук-ченемдик камсыздалышы, анын мазмунун аныктоочу документтерге, даярдоонун бүгүнкү күндөгү абалына талдоо жүргүзүлдү.

Кыргызстандагы педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин тарыхый калыптануу (1925-1928-жж.), өнүгүү (1928-1990-жж.) этаптары советтик билим берүү системасы менен байланыштуу. Кыргызстан өз алдынча эгемендүүлүккө ээ болгон мезгилинен тартып өлкөдө билим берүү реформалары жүргүзүлүп, жаңы окуу жайлардын саны абдан жогору өстү. 1991-жылдан тарта бир катар жаңы ЖОЖдор пайда болуп, мурунку институт статусундагы жогорку окуу жайлар (В.В. Маяковский атындагы Кыз-келиндер педагогикалык институту, Орус тили жана адабиятынын педагогикалык институту (ПИРЯЛ), Н.М. Пржевальский атындагы Педагогикалык институт ж.б. эгемендүүлүктүн алгачкы жылдары менен кирген базар экономикасынын шартында жогорку окуу жайлардын кирешелүүлүк, пайда табуучулук аракеттеринин күч алышына, педагогикалык окуу жайлардын университет тибине өтүшү менен коштолуп, мугалимдик кесиптин маанисинин түшүшү, педагогикалык кадрларды даярдоого болгон суроо-талаптын төмөндөшүнө алып келди. Мындай тенденция башка КМШ өлкөлөрүндө (Россия, Белорусия, Казакстан, Армения) да байкалган, бирок аларда Кыргызстандан айырмаланып педагогикалык кадрларды даярдоо классикалык жана ошондой эле

профилдик педагогикалык университеттердин базасында параллелдүү ишке ашырылган.

Республиканын ЖОЖдорундагы педагогикалык билим берүүнүн абалына талдоо жүргүзүү иштери учурда жалпы 64 окуу жайы болсо, алардын 26сында педагогикалык адистерди даярдоо ар кандай деңгээлде ишке ашырылып жаткандыгын, педагогикалык кадрларды даярдоо бул ишмердүүлүктү мурдатан жүргүзүп келген борбордук жана аймактык окуу жайларда өз активдүүлүгүн жоготпой, ошол эле мезгилде бул багыттарда эл аралык, жеке менчик жана педагогикалык адистиктерде даярдоо жүргүзбөгөн окуу жайлардагы кандайдыр бир өлчөмдө иш жүргүзө башташкандыктарын күбөлөндүрдү.

Билим берүү системасынын тарыхы көрсөтүп тургандай, Кыргыз Республикасында советтик мезгилдеги окуу жайлардын дээрлик көпчүлүгү педагогикалык болуп саналса, ал эми учурда бир дагы атайын педагогикалык жогорку окуу жайдын жоктугу белгилүү болсо, 2021-жылы гана А. Мырсабеков атындагы Ош гуманитардык-педагогикалык институту Ош мамлекеттик педагогикалык университети статусун алып, жалгыз педагогикалык окуу жай пайда болду. Учурда педагогикалык адистиктер жогорку окуу жайлардын башка багыттары менен биргеликте даярдалып келүүдө. Ал эми өлкөдөгү ЖОЖдордун ичинен 26сы педагогикалык багыттарда даярдоо ишин жүргүзөт. Бул окуу жайларда мугалимдик кесипке даярдоо ар кандай деңгээлдерде (орто кесиптик, жогорку кесиптик) жүргүзүлүп келет. Алардын ичинен 22си жогорку жана орто кесиптик билим берүү программалары боюнча иш алып барат (Ж. Баласагын атындагы КУУ (1 – улуттук); И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик КМУ, К.Карасаев атындагы БМУ; Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы (КМДТЖСА), И. Раззаков атындагы КМТУ, Б.Бейшеналиева атындагы Кыргыз мамлекеттик искусство университети (5 - мамлекеттик); "Ала-Тоо" Эл аралык университети, Кыргыз-Түрк "Манас" университети, Кыргыз-Россия Билим берүү академиясы, Махмуд Кашкари-Барскани атындагы Чыгыш университети, Кыргыз-Казак университети, Кыргызстандын Эл аралык университети (6 - эл аралык); Билим берүүдөгү стратегиялык маалыматтык технологиялар институту (ИСИТО) (1 - жеке менчик) педагогикалык багытта даярдоо жүргүзүлөт.

Аймактарда 7 мамлекеттик, 2 эл аралык окуу жайларда: БатМУ, ЖАМУ, К.Тыныстанов атындагы ЫМУ, С. Нааматов атындагы НМУ, ОшМУ, А.Мырсабеков атындагы ОМПУ, ТалМУ (мамлекеттик); Кыргыз-Өзбек эл аралык университети; Борбордук Азиядагы эл аралык университеттеринде (Токмок ш.) педагогикалык билим берүү программалары ишке ашырылат.

Кыргызстандын педагогикалык билим берүү тажрыйбасында орто кесиптик окуу жайлардын орду чоң. Өлкө тарыхындагы биринчи ачылган жогорку окуу жайы Ж. Баласагын атындагы КУУ дагы алгач Кыргыз педагогикалык техникуму (1925) болуп түзүлгөндүгү белгилүү. Бүгүнкү

күндө Т. Эрматов атындагы БМПК, Караколдогу Б. Бийбосунов атындагы педагогикалык колледж, Жалал-Абад колледжи, Токмоктогу индустриалдык-педагогикалык колледж өз алдынча орто педагогикалык окуу жайлары катары сакталса, ал эми Жалал-Абад, Сүлүктү, Нарын, Талас, Ош шаарларындагы педагогикалык колледждер ошол аймактардагы университеттердин курамына кошулуп, билим берүү ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө. Аларда: 050303 Чет тили (англис тили), 050501 Кесиптик окутуу (тармактар боюнча), 050503 Технология, 050601 Музыкалык билим берүү, 050702 Тарбиялык ишмердүүлүктү уюштуруу, 050704 Мектепке чейинки билим берүү, 050709 Башталгыч класстарды окутуу, 050711 Социалдык педагогика, 050721 Дене тарбия адистиктеринде мугалимдер даярдалат.

1990-жылдардын экинчи жарымы, 2000-жылдардын башынан тартып мугалимдер башка киреше көп табылган тармактарга өтүп кетип жатышкандыгына байланыштуу, мектептерде мугалимдердин жетишсиздиги мамлекеттик көйгөйгө айлана баштаган. Мына ушул көйгөйдү чечүүгө салым кошуу аракетинде Ж. Баласагын атындагы КУУнун соңку жаңы тарыхында Педагогикалык кадрларды максаттуу даярдоо институту (ПКМДИ) орто жана жогорку кесиптик педагогикалык кадрларды даярдоонун жаңыча модели катары ачылган (2009). Институт бардык каалоочуларды мугалимдик кесипке максаттуу даярдап жана областтардын билим берүү башкармалыктары менен келишим түзүп, айыл өкмөттөрүнүн жолдомолору аркылуу да кабыл алган. Мында үч тараптуу келишим түзүлүп (абитуриент, айыл өкмөтү, институт), бүтүрүүчү келишим боюнча айылга мугалим болуп иштегенге жөнөтүлгөн. Эксперименталдык база катары ачылган ПКМДИ 2015-жылы факультет болуп кайра түзүлүп, учурда өз ишмердүүлүгүн ийгиликтүү жүргүзүү менен коюлган миссияны татыктуу аткарууда. 2011-жылдан бери факультетти миңдеген студенттер аяктап, мектептерди туруктуу мугалимдик кадрлар менен камсыздап келишүүдө. Педагогикалык факультеттин ишмердүүлүгүндөгү негизги өзгөчөлүктөрдүн бири катары – анын түзүлгөн күнүнөн тарта КРнын Эл мугалимдери, эмгек сиңирген мугалимдер, белгилүү педагог окумуштуулар, КР БИМ тарабынан уюштурулган республикалык “Жылдын мыкты мугалими” сынагынын жеңүүчүлөрү ж.б. жаңычыл педагогдор менен кызматташып, педагогикалык кадрларды даярдоонун артыкчылыктуу багыттарын издеп, изденүү менен аракет жасап келе жаткандыгын баса белгилөөгө болот.

Педагогикалык кадрларды даярдоо ишмердүүлүгү жогорку билим берүү системасы тармагындагы мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыттарын регламентациялап жана уюштуруучу, жөнгө салуучу негизги ченемдик-укуктук документтерге ылайык жүргүзүлөт. Кыргыз Республикасынын педагогикалык билим берүүсүн модернизациялоо процесси педагогикалык билим берүү системасындагы аныкталган өзгөрүүлөрдү тескөөчү жана аны андан ары өнүктүрүүгө негиз болуучу

тиешелүү укуктук-ченемдик жактан камсыздоо менен коштолот. Укуктук-ченемдик жактан камсыздоо деген - билим берүү процессин уюштурууну тескөөчү жана жөнгө салуучу документтердин жыйындысы болуп саналат.

Ушуга байланыштуу изилдөөдө Кыргыз Республикасынын Конституциясы, КРнын “Билим берүү жөнүндө” (2003), «Мугалимдин статусу жөнүндө» (2001) мыйзамдары, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик билим берүү доктринасы (2000), 2010-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы (2002), 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы (2012), 2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы (2012), 2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы (2018), ж.б. сыяктуу документтер каралды. Алардын ичинен “2018-2040-жылдары Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында” токтолсок, анда “Сапаттуу билим берүү жана илим системасы” тууралуу келечекке карай төмөнкүдөй көз караш берилет: “Кыргызстан билим берүү деңгээли боюнча алдыңкы 50 өлкөнүн катарына кирет. Стратегиянын максаттары жана милдеттери катары “3-200-2040” Улуттук программасын иштеп чыгуу, ага ылайык 2040-жылы өлкөнүн үч алдыңкы университети дүйнөлүк рейтингдеги дүйнөнүн 200 алдыңкы университеттеринин катарына кирүүгө тийиш” деп белгиленет. Демек алардын катарында педагогикалык багыттагы окуу жайлардын болуусун камсыздоо да шарттуу көрүнүш деп болжолдоого болот.

Укуктук-ченемдик документтердин талдоонун негизинде педагогикалык билим берүүнү өнүктүрүүнүн төмөнкү этаптары бөлүп каралды: “Билим берүү” жөнүндө мыйзам менен шартталган 1993-2000 жылдарда билим берүүнү модернизациялоого даярдык көрүү этабы; 2001-2010 – 2010-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы; 2012-2020-жылдарда билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы, 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы (4.05.2021). А.М. Мамытов (2022) 2040-жылга карата акыркы кабыл алынган документтерге кенири талдоо жүргүзүү менен БУУнун дүйнө өлкөлөрүн туруктуу өнүктүрүү боюнча сунушталган максаттарын 2030-жылга карата ишке ашыруунун маанилүүлүгү аныкталгандыгына байланыштуу, анын мүчө өлкөсү катары бизге ушул мөөнөткө ылайыкташуу максаттуу болорун, андыктан аны 10 жылга кыскартуу сунушу берилгендигине карабастан, Программаны ишке ашыруу мөөнөтү өзгөрүүсүз калтырылгандыгын белгилейт. Мындан 2030-жылы БУУ башка жаңы документти демилгелесе, анда Билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы (БӨС)-2040 долбоорун ишке ашыруу мөөнөттөрүнүн актуалдуулугу канчалык деңгээлде сакталары талашты туудуруп калары тууралуу окумуштуунун пикирине көңүл буруу зарыл деп эсептейбиз. Ошондой эле БӨС-2040 долбоорунда азыркы замандын чакырыктары катары 10 фактор белгиленсе, ал эми Программда алардын төртөөсү гана калтырылган. Биринчи чакырык демографиялык

тенденцияларга, т.а. калктын көбөйүшү, окуучулардын санынын өсүшүнө байланыштуу мугалимдик кадрлардын көлөмүн көбөйтүү зарылдыгын туудурат. Экинчи чакырык глобалдашуу процессине ылайык ата-мекендик гана эмес, глобалдуу эмгек рыногуна керектүү адистерди даярдоонун зарылдыгы дүйнөлүк билим берүү мейкиндигиндеги атаандаштыкка туруктуулукту өстүрүү керектиги менен түшүндүрүлөт. Үчүнчү чакырык технологиялардын өнүгүшү, коомду санариптештирүү, б.а. мугалимдердин жана окуучулардын компьютердик сабаттуулугун жогорулатуу, билим берүү инфраструктурасын жакшыртуу, аралыктан ж.б. формаларда билим берүүнү күчөтүү менен байланыштуу. Төртүнчү чакырык калктын социалдык-экономикалык жактан жиктелүүсү, т.а., калктын кирешеси жогору жана төмөн деңгээлдеги катмарындагы ажырымдын барган сайын күч алышына байланыштуу ар кандай категориядагы окуучуларга билим алуу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу. Аталган чакырыктар мугалимди даярдоонун санына да, жаңы муунду калыптандырууга карата сапатына да талаптардын күчөгөндүгүн күбөлөндүрөт жана ЖОЖдордун алдына чоң милдеттерди коет.

Жогорку билим берүү системасынын укуктук-ченемдик актыларына жасаган талдоолор биздин республикада жогорку педагогикалык билим берүүнү жакшыртуу, өркүндөтүүгө байланыштуу бир нече документтерди кабыл алуу талабын көрсөттү. Мисалы, алардын катарында “Кыргызстандын педагогикалык кадрлары” программасы, “Кыргыз Республикасынын педагогикалык билим берүү системасын өнүктүрүү программасы”, “Педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо программасы”, “Педагогикалык билим берүүнү өнүктүрүүнү колдоо концепциясы” сыяктуу документтерди белгилөөгө болот.

Изилдөө ишибиздин негизги милдеттери катары педагогикалык кадрларды даярдоонун мазмунун аныктоочу документтердин мазмуну каралды: мамлекеттик билим берүү стандарты, окуу планы, жумушчу окуу планы, негизги билим берүү программасы, типтүү программа, жумушчу окуу программалары, окуу-методикалык комплекстер, окутуучулар тарабынан колдонулган жана окуу куралдар, окуу колдонмолор, студенттердин өз алдынча иштери үчүн сунушталган адабияттар. Талдоо жүргүзүү иштери “мамлекеттик стандарт” сыяктуу эң жогорку деңгээлден, “жумушчу программага” чейин төмөндү көздөй жүргүзүлүп, жыйынтыкталды.

Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүү системасы бир катар реформалар менен коштолгондугуна байланыштуу мамлекеттик билим берүү стандарттары да олуттуу өзгөрүүлөргө учурагандыгын белгилөө менен А.А. Алимбеков (2020) аларды талдоонун негизинде төмөнкүчө мүнөздөйт: “Жогорку кесиптик билим берүү боюнча мамлекеттик билим берүү стандарттарынын биринчи мууну 1993-94-жылдары ишке киргизилип, анда окуу пландарын долбоорлоонун милдеттүү мамлекеттик жана ЖОЖдук компоненттери каралган. Ага ылайык милдеттүү мамлекеттик жалпы

компонент 60%дан кем эмес, 80%дан көп эмес бөлүгүн түзүшү зарыл болгон. 2003-жылдан баштап КРнын жогорку кесиптик билим берүүнүн убактылуу мамлекеттик стандарттары иштеп баштап, анда адистерди даярдоонун багыттары олуттуу ирилештирилген жана интеграцияланган. Кесиптик жогорку билим берүү боюнча стандарттардын биринчи жана экинчи мууну билим берүү программаларын аныктоо боюнча ЖОЖдордун академиялык эркиндиктерин олуттуу кеңейтүүнү эң негизги приоритет катары караган. Эки баскычтуу билим берүүнүн эң башкы баалуулугу бул программаны бүтүрүүчүлөрдүн аттестациялоо эң оболу алар ээ болгон компетенттүүлүктөрүн өлчөө жана баалоого багытталат. Компетенттүүлүк бул адамдын өзүндө болгон ресурстары аркылуу көйгөй чече алуу жөндөмү жана кырдаалга жараша эффективдүү иш-аракети. Эки баскычтуу билим берүү контекстинде жогорку окуу жайлар алдында бир гана “билим ээси” эмес, эң башкысы “ой жүгүртүүгө, билимди өз алдынча табууга ийкемдүү”, өзүнүн кесиптик өнүгүшү үчүн жоопкерчиликти моюндай алган адисти даярдоо милдети турат. Ушундан улам кесиптик билим берүү боюнча үчүнчү муундагы стандарттарда убакыт бюджетинин көлөмдүү бөлүгү (50-80%) өз алдынча билим алууга ажыратылган”. Тилекке каршы биздин практикада өз алдынча билим алууну уюштуруу иши көпчүлүк окуу жайларда туура уюштурулбагандыктан, натыйжалуу жыйынтыктарды бере албай жаткандыгын белгилөөгө болот.

Изилдөө ишибиздин алкагында “Педагогикалык билим берүү” багытынын Жогорку кесиптик билим берүү боюнча Мамлекеттик билим берүү стандартына талдоо жүргүзүлдү. Анын мазмуну 8 кесиптик даярдоо багытынан турат: 1) 550100 Табигый-илимий билим берүү; 2) 550200 Физика-математикалык билим берүү; 3) 550300 Филологиялык билим берүү; 4) 550400 Социалдык-экономикалык билим берүү; 5) 550500 Технологиялык билим берүү; 6) 550600 Көркөм билим берүү; 7) 550700 Педагогика, 8) 550800 Кесиптик билим берүү.

550700 “Педагогика” багыты боюнча бакалаврларды даярдоонун негизги билим берүү программасынын (НББП) мазмуну жалпы 240 кредиттин: 36сы гуманитардык жана социалдык-экономикалык циклга (базалык – 34 (94%), вариативдик – 2 (6%)), 14ү математикалык жана табигый-илимдик циклга (базалык – 10 (71%)), вариативдик – 4 (29%)), 152си кесиптик циклга (базалык – 46 (30%), вариативдик – 106 (70%)), 28и практикага (12%), 10у жыйынтыктоочу мамлекеттик аттестацияга (4%) бөлүштүрүлгөн.

Жалпы 240 кредиттин ичинен окуу дисциплиналарына 202 кредит бөлүнсө, алардын 90у базалык (45%), 112си вариативдик (55%) дисциплиналарга каралып, алардын ичинен бөлүп караганда Б.1. жана Б.2. циклында вариативдик дисциплиналар 2%-4%ды гана түзсө, ал эми жалпы окуу дисциплиналарына бөлүнгөн кредиттердин (зачеттук бирдиктердин) 75%ы кесиптик циклдагы сабактарга бөлүнүп, алардын 70%ы вариативдик дисциплиналарга каралгандыгын көрөбүз. Вариативдик цикл КР БИМ

тарабынан сунушталып МББСна киргизилген болжолдуу дисциплиналардын негизинде жана башка дисциплиналар менен окуу жайдын чечиминин негизинде киргизилип, толукталат. Демек студенттерди келечектеги кесипчилигине даярдоодогу окуу жайдын жоопкерчилиги күчөтүлгөндүгүн белгилөөгө болот. Мына ошентип, Мамлекеттик билим берүү стандарты бакалаврдын негизги билим берүү программасын ишке ашыруунун шарттарына карата талаптарды түшүндүрүп жана бүтүрүүчүнү даярдоонун сапатын баалап көрсөтөт.

Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин практикалык жагдайы тууралуу изилдөө ишибиздин алкагында ЖОЖдордун педагогикалык багытта даярдаган окуу түзүмдөрүнүн жетекчилеринин, кафедра башчыларынын, студенттеринин, жалпы билим берүүчү мекемелердин жетекчилеринин, мугалимдеринин, мектеп окуучуларынын арасында анкеталык сурамжылоо иштери 5 багытта жүргүзүлдү. Сурамжылоо жана байкоо жүргүзүү иштеринин натыйжасында педагогикалык кадрларды даярдоо ишин жакшыртууга карата бир катар маселелер бөлүп көрсөтүлдү: 1) Мугалимдик адистикке ЖРТны мыкты тапшырган абитуриенттердин тартуу. Бул үчүн кесипке багыттоо, мугалимдик кесипти жарнамалоо иштеринин жаңыча формаларын иштеп чыгуу. 2) Студенттерди мугалимдик кесипке шыктандыруучу иш-аракеттерди: семинарларды, тегерек стол, конференцияларды, конкурс, олимпиадаларды уюштуруу, алдыңкы тажрыйбалар менен тааныштыруу, ийгиликтүү практик педагогдор менен жолугушууларды өткөрүүнү салттуу ишмердүүлүккө айландыруу. 3) Педагогикалык практиканы жакшыртуу, анын ролун күчөтүү. 4) Студенттерде илимий-изилдөөчүлүк иштерди чыгармачылык, изденүүчүлүк менен иштөө көндүмдөрүн калыптандыруу. Курстук жана бүтүрүү квалификациялык иштердин тематикасын бекитүүдө жаңы муундун мугалимин калыптандырууга байланыштуу маселелерге көңүл буруу. 5) Мектеп мугалимдерин кесипке шыктандырууда, ага кызыгуусун арттырууда ар кандай конкурстарды, чыгармачылык иш-чараларды, кесиптик чыгармачылык бирикмелерди, аймактык, республикалык деңгээлдеги тармактык иш-аракеттерди уюштуруп туруу зарылдыгы бар. Мугалимдердин өзүн өстүрүү, кесиптик чеберчилигин жайкы мектептер, кесиптик жолугушуулар аркылуу байытуу.

Төртүнчү глава “Жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоо боюнча эксперименталдык иштердин жүрүшү жана натыйжалары” деп аталып, жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоо боюнча эксперименталдык иштердин процедурасы, педагогикалык кадрларды даярдоону уюштуруу, анын мазмуну жана технологиялары, педагогикалык кадрларды даярдоонун натыйжалуулугун текшерүүнүн жыйынтыктары чагылдырылып, практикага киргизүүлүүчү сунуштар иштелип чыкты.

ЖОЖдордун студенттери жана мектеп окуучуларынын арасында

жүргүзүлгөн сурамжылоолордун жана байкоолордун жыйынтыгы менен педагогикалык кадрларды даярдоонун күчтүү жана алсыз жактары аныкталды.

Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарын ишке ашыруу жана анын жыйынтыктарын өлчөө негизги кесиптик дисциплиналарды окутуу процессинде, сабактан тышкаркы учурларда жана практика учурунда, ал эми мектеп мугалимдери менен кесипти жогорулатуу, тажрыйбаны кеңейтүү, кесипке мотивация берүү иштери жайкы мектептерди уюштуруу, көчмө семинар-тренингдерди уюштуруу процессинде жүргүзүлдү. Калыптандыруучу эксперимент 2 багытта: ЖОЖдордун педагогикалык факультеттеринин студенттеринин арасында жана жалпы билим берүүчү мектептердин мугалимдеринин арасында өткөрүлдү.

Эксперименталдык иштин 1-багытына ылайык ЖОЖдордун студенттеринин арасында жүргүзүү үчүн тажрыйбалык база катары: Ж. Баласагын атындагы КУУ, С. Нааматов атындагы НМУ, А. Мырсабеков атындагы ОшМПУ, ТалМУ, БатМУнун педагогикалык факультеттери алынды. Жалпы бул ишке 460 студент катышты.

Ал эми эксперименталдык иштин 2-багытына ылайык учурда республикада иштеп жаткан мугалимдердин арасында тажрыйба жүргүзүү үчүн: Бишкек, Нарын, Ош, Талас, Каракол шаарларынын; Нарын облусунун: Кочкор, Жумгал, Ак-Талаа райондорунун; Баткен облусунун: Лейлек, Баткен райондорунун; Ош облусунун Ноокат районунун, Талас облусунун Талас районунун; Чүй облусунун: Чүй, Сокулук, Ысык-Ата райондорунун, Ысык-Көл облусунун жалпы билим берүүчү мектептери алынды. Жалпы тажрыйбалык ишке 290 мугалим катышты.

Эксперименталдык иштин 1-этабында изилдөө ишине катышып жаткан студенттердин жана мугалимдердин арасында абалды аныктоо максатында констатациялык эксперимент жүргүзүлүп, анда: байкоо, аңгемелешүү, маектешүү, интервью ж.б. методдору колдонулду.

2-этапта. Калыптандыруучу тажрыйбалык-эксперименталдык иштер эксперименталдык топтордо 4 этапта пландаштырылып өткөрүлдү: Мугалимдик кесипке кызыктыруу, мотивация берүү, анын коомдогу баалуулугун андап сезүү, түшүнүү, кабыл алуу этабы. Бул этап изилдөө ишибиздин эң маанилүү, чечүүчү мезгили деп эсептейбиз. Бул багытта 1-курстун студенттеринин арасында кесипке киришүүнүн алгачкы этабында “Педагогика” курсунун алкагында “Мен мугалим болом!” же “Мен эмне үчүн мугалим болгум келет?” эсселердин сынагы; “Сабагыңды сагындым” эсселердин сынагы уюштурулду. Педагогикалык факультеттердин студенттеринин арасында инсан таануу, атактуу педагогдорду таануу, алардын ишмердүүлүктөрү, белгилүү иш-тажрыйбалары менен тааныштыруу максатында “Кыргыз билим берүүсүндөгү өмүрү өрнөк инсандар” аталышындагы студенттик илимий-практикалык конференцияны

белгилүү педагогдордун өздөрүн чакырып, катыштыруу менен өткөрүлдү. Мугалимдик кесипти жарнамалоо, жаштарды кызыктырууга байланыштуу “Мен мугалим болом” акциялары, флешмобдор уюштурулуп, видеороликтерди тартуу жана социалдык тармактарда жайылтуу иштери жүргүзүлдү. “Мугалим” темасындагы театралдаштырылган постановкалардын сынагы; “Кесиптердин төрөсү, кесиптердин сереси – МУГАЛИМ” аттуу семинар тегерек столдор өткөрүлдү.

Мугалимдик кесипке даярдоо, анын маңызын, милдеттерин түшүнүү, окутуунун формалары, методдору, жаңы технологиялары аркылуу кесиптик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу этабы. Бул этапта окутуу процессинде “Педагогика”, “Окутуунун интерактивдүү методдору”, “Интеграцияланган жана дифференциацияланган окутуу”, “Окутуунун жаңы технологиялары”, “Санариптик билим берүү технологиялары” ж.б. педагогикалык дисциплиналарынын алкагында жаңы муундун мугалимин калыптандырууга байланыштуу лекциялык, практикалык сабактар, окуу семинарлары, тегерек столдор, конференциялар, проблемалык жагдайларды түзүү, ролдоштурулган оюн методдору, кейс технологияларын колдонуу аркылуу жүргүзүлдү.

Мугалимдик кесипке педагогикалык-психологиялык, методикалык жана кесиптик дисциплиналар аркылуу калыптандырылган компетенттүүлүктөрдү педагогикалык практикада бекемдөө этабы. Кесиптик-профилдик практика боюнча иштелип чыккан программанын алкагындагы мектепте практикадан өтүү иштери аткарылды.

Эксперименталдык ишибиздин бардык этаптарында ар кыл сынак, таймаш формасындагы иш-чараларды өткөрүүгө басым жасалды. Себеби сынак формасы студенттердин өздүк активдүүлүгүн, өз алдынчалыгын, чыгармачылыгын, креативдүүлүгүн, атаандаштык сезимин, берилген тапшырманы башкалардан мыктыраак жасоого карата далалатын, атаандаштыкка туруктуулук сапаттарын өстүрөт. Дал мына ошондуктан сынак формасы эксперименталдык ишибизди өткөрүүнүн негизги формаларынын бири катары тандалып алынды. Мектептерде өткөрүлгөн педагогикалык практиканын жыйынтыктары менен 3 жана 4-курстун студенттеринин арасында “Мыкты практикант”, “Мен мугалим болом!” сынактары, педагогикалык олимпиадалар уюштурулду.

Заманбап мектептерге ылайык педагогдорду даярдоого багытталган жогорку курстардын арасында “Жаңы муундун мугалими” тренингдик окутуу программасынын негизинде сабактан тышкаркы окутуу этабы. Бул этапта педагогикалык дисциплиналар аркылуу өтүлгөн лекциялык, практикалык сабактардан, педагогикалык практикадан жана студенттердин сабактан тышкаркы иштерге катышуусунан кийинки, жогорку окуу жайдын бүтүрүүчү курстарында алдыда белгиленип уюштурулган калыптандыруучу тажрыйбалык иштердин жыйынтыктоочу этабы катары тренингдик окутуу программасы иштелип чыгып, кошумча окутуу программасы катары

өткөрүлдү. Бул студенттердин уюштуруу иштерине өздөрүнүн түздөн түз катышуусу менен жүргүзүлдү.

Мугалимдер арасында дагы калыптандыруучу тажрыйбалык иштердин алкагында иш-аракеттер 2 этапта жүргүзүлдү. Изилдөө ишибизде республикадагы бир катар алдыңкы мугалимдер, уюштуруучулар менен бирдиктүү иш алып барылды. Ошондой эле эксперименталдык иштерди өткөрүүнүн жана аны массалык жайылтуунун инструменти катары “Мугалим” илимий-педагогикалык журналы маанилүү ролду ойноду.

1-этапты ишке ашырууда мугалимдердин кесипке карата кызыгуусун, педагогикалык чеберчилигинин, чыгармачылык иш-аракеттерин, реалдуу абалын аныктоо максатында анкеталык сурамжылоо иштери, эсселердин сынагы уюштурулду. Эссе жазуу сынагына катышкан мугалимдердин арасынан эксперименталдык жана текшерүү топтору түзүлдү. Эксперименталдык топтогу мугалимдер менен программага ылайык мугалимдик кесиптин аброюн көтөрүү, статусун жогорулатуу, даңазалоо, кызыктыруу, өз кесиби менен сыймыктануу жана ага тартылуу сезимин жаратуу, ошону менен бирге методикалык жактан өнүктүрүү, тажрыйба алмашуу, алдыңкы педагогикалык табылгалар менен тааныштыруу максатында республикалык деңгээлде төмөнкүдөй сынактар уюштурулду: “Мугалим – коомдун күзгүсү” (2016, 2018, 2019), “Мен мугалиммин” (2018) (онлайн уюштурулду), “Устатка таазим” (2015-2020), “Мыкты автор” (окуу предмети боюнча, тарбиялык иштер боюнча мыкты методикалык иштелмелердин сынагы).

2-этап. Заманбап мектептердин талабына ылайык “Жаңы муундун мугалими” тренингдик кесипти жогорулатуу программасынын ишке ашыруу этабы. “Окуучу күткөн мугалим” I-III республикалык жайкы эс алуу мектептеринде (Чолпон-Ата, 2018-2021-жж.) жана республиканын аймактарында көчмө кесипти жогорулатуу семинарларын уюштурууда (Баткен облусунун Лейлек району (2016, 2019-жж.), Талас облусу (2016, 2019-жж.), Нарын облусунун Кочкор району (2019-жж.) ж.б. ишке ашырылды.

3-этапта текшерүүчү эксперимент эксперттик жана байкоочу топтордо анкеталык сурамжылоо, интервью алуу, пикирлерин жаздырып алуу аркылуу жүргүзүлүп, жыйынтыктары салыштырылды.

Эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктары.

Эксперименталдык иштердин жалпы жүрүшүндө жаңы муундун мугалимин калыптандыруунун баштапкы жана жыйынтыктоочу деңгээлдерин аныктоодо интуитивдик, стереотиптик-репродукциялык деңгээлден изденүүчүлүк-чыгармачылык деңгээлге өтүү динамикасын аныктоого багытталган системалуу текшерүү иштери жүргүзүлдү. Алар маалыматтык-билимдик, аксиологиялык, мотивациялык, конструктивдик-ишмердүүлүк, аналитикалык-рефлексиялык критерийлердин негизинде аныкталды (4.1-таблица).

4.1-таблица. Жаңы муундун мугалиминин кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүккө даярдыгынын критерийлери жана көрсөткүчтөрү (ЖММКПИ)

Критерийлер	Көрсөткүчтөр
Маалыматтык-билимдик	Системалуу педагогикалык билимдердин көлөмү, тереңдиги жана бекемдиги: базалык түшүнүктөр жана алардын мүнөздөмөсү; окутуунун жана тарбиялоонун жетектөөчү концепциялары; педагогдун жана окуучунун ишмердүүлүгүн аныктоочу негизги ченемдик-укуктук документтер; окутуу жана тарбиялоо мыйзам ченемдүүлүктөрү жана принциптери; салттуу жана инновациялык окутуу методдору, педагогикалык технологиялар, өзү өзү тарбиялоо методдору боюнча билимдер
Аксиологиялык	Маданий жана этикалык баалуулуктар системасынын инварианттык компоненттери катары мугалимдин даярдыгына жана кесиптик-педагогикалык билимине карата мамиле, жаңы муундун мугалиминин кесиптик даярдыгын жеке инсандык жана кесиптик жактан өзүн өзү жакшыртуунун ыкмасы катары өнүктүрүү
Мотивациялык	Кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктү эффективдүү аткаруу максатында педагогдун инсан катары бул ишке багытталгандыгы менен жаңы муундун мугалимин калыптандырууну максаттуу уюштуруунун байланышы
Ишмердүүлүк	Жаңы муундун мугалиминин кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн борборунда турган жана кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктүн эффективдүүлүгүн аныктаган жалпы педагогикалык билгичтиктердин (прогностикалык, конструктивдик, уюштуруучулук, коммуникативдик, когнитивдик, рефлексиялык) калыптангандыгы: педагогикалык ар кандай милдеттерди эффективдүү чечүү; келерки ишмердүүлүктү моделдештирүү; окутуунун жана тарбиялоонун оптималдуу формаларын, методдорун, ыкмаларын жана каражаттарын тандоо; ар түрдүү педагогикалык технологияларды колдоно билүү
Аналитикалык-рефлексиялык	Кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүккө жана жаңы муундун мугалиминин компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга карата кызыкчылык, кесиптик өнүгүүгө жана өзүн өзү өнүктүрүүгө карата умтулуу, окуу-таанып-билүү процессиндеги активдүүлүк жана өз алдынчалык, өзүн өзү талдоо көндүмдөрүнүн болушу

Иштелип чыккан критерийлердин жана көрсөткүчтөрдүн негизинде ЖОЖдун студенттеринин жана мектеп мугалимдеринин жаңы муундун мугалими катары даярдыгынын үч деңгээли аныкталды:

– **төмөнкү (интуитивдик) деңгээл** - педагогикалык ишмердүүлүктүн өзгөчөлүктөрү, педагогикалык милдеттерди чечүүнүн ыкмалары тууралуу атайын теориялык билимдердин төмөндүгү; өзүн стандарттуу эмес педагогикалык кырдаалдарда кандай алып жүрүүнү билбегендиги; жасаган иш-аракеттердин шаблондуулугу; өзүнүн

ийгиликтүү ишмердүүлүгүн, кесиптик калыптануусун жана өнүгүүсүн камсыз кылуу үчүн азыркы коомдогу мугалимдин ролун жакшы түшүнбөгүндүгү менен мүнөздөлөт;

– **ортоңку (стереотиптик-репродукциялык) деңгээл** – педагогикалык ишмердүүлүккө багытталгалдыгын, ар түрдүү педагогикалык кырдаалдарда өзүн алып жүрө билүүсүн жана педагогикалык милдеттерди эффективдүү чечүүнүн өздүк стратегиясын аныктоого мүмкүндүк түзгөн билим, компетенциялардын бар экендигин күбөлөндүрөт;

– **жогорку (изденүүчүлүк-чыгармачылык) деңгээл** – кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүк боюнча терең билимди, компетенттүүлүктү, ар түрдүү педагогикалык милдеттерди жана баш аламандыкты жараткан педагогикалык кырдаалдарды чыгармачылык менен чечүүгө карата каалоосун, өзүн жаңы муундун кесипкөй мугалими катары калыптандырууга аң-сезимдүүлүк менен мамиле жасай алгандыгын көрсөтөт.

Эксперименттин текшерүүчү этабында (2019-2021-жж) алынган маалыматтарды талдоонун жыйынтыгы эксперименттик топтогу студенттер башталгыч этаптагыга караганда кесиптик-педагогикалык даярдыктын жогорку деңгээлине жетишкендигин көрсөтүп, иштелип чыккан автордук методиканы, сунушталган критерийлерди жана деңгээлдерди студенттерди кесиптик-педагогикалык даярдоо процессине массалык түрдө киргизүүгө сунуштоого мүмкүндүк түзөт. Отутуучулардын баалоосу боюнча эксперименттик топтогу студенттердин активдүүлүгү, өз алдынчалуулугу жана коммуникативдик сапаттары өскөн (4.2-таблица).

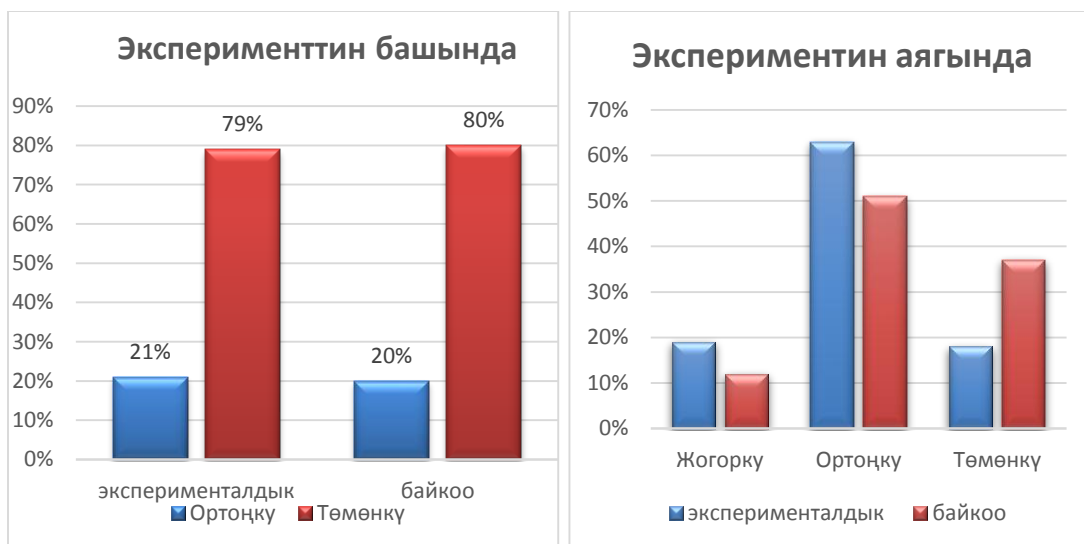
Педагогикалык даярдыктын өскөндүгүн педагогикалык практиканын жыйынтыктары да көрсөттү. Эксперименттик топтогу 232 студенттин педагогикалык практика тууралуу пикирлеринде кесиптик-педагогикалык маанилүү сапаттар болгон баарлашуу маданиятынын жана методикалык сабаттуулуктун калыптангандыгы айтылган. Практиканын жыйынтыгы боюнча “жогору” жана “орто” деген бааларды эксперименттик топтордо 190 студент алса, ал эми байкоо тобунда 143 студент татыктуу болгон.

Мугалимдер арасында өткөрүлгөн калыптандыруучу эксперименталдык иштин натыйжаларын баштапкы этап менен салыштырып көрүү төмөнкүдөй (4.3-таблица жана 4.2-сүрөт) жыйынтыктарды берди.

4.2-таблица. ЖОЖдун билим берүү процессинде жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоо (ЖМПКД) боюнча калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктары.

Топтор	Студенттердин саны	Деңгээлдер		
		Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү

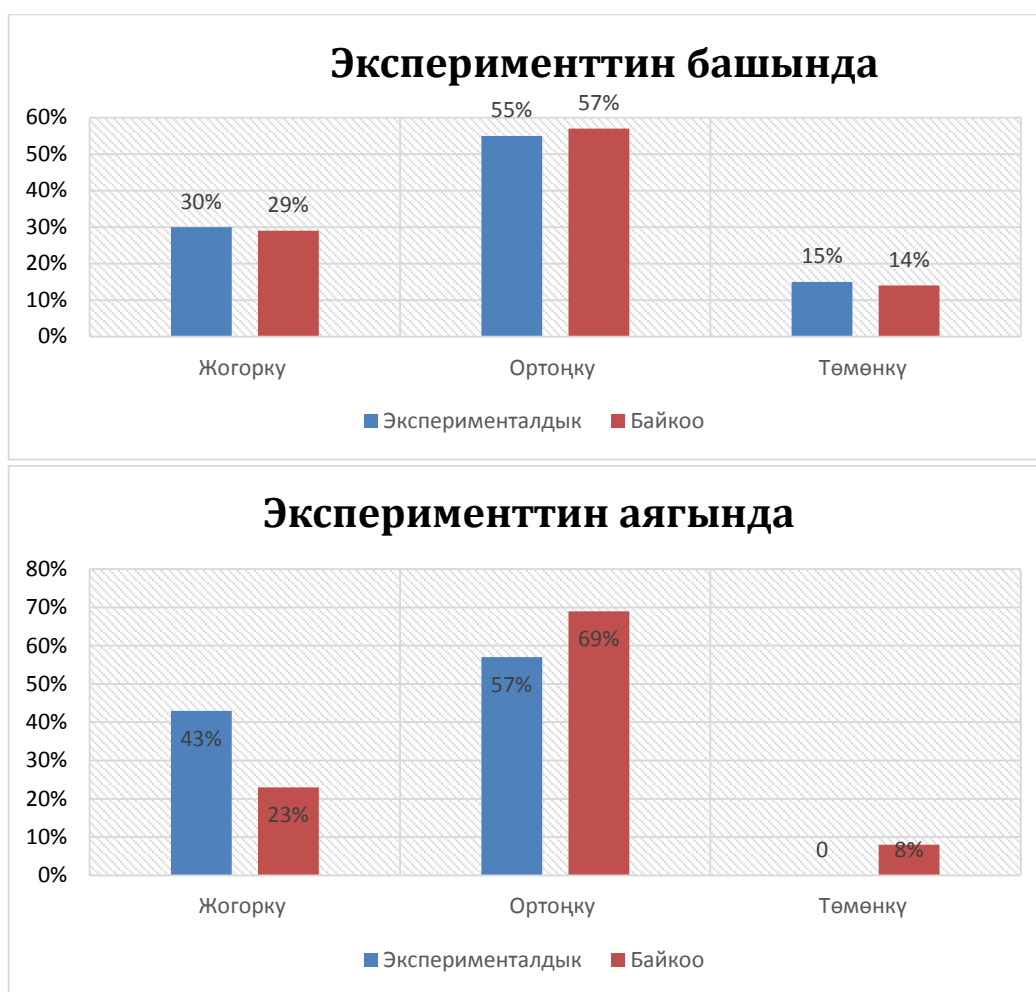
Эксперименттин башында				
Эксперименттик	232	-	49 (21%)	183 (79%)
Байкоо	228	-	46 (20%)	182 (80%)
Эксперименттин аягында				
Эксперименттик	232	44 (19%)	146 (63%)	42 (18%)
Байкоо	228	27 (12%)	116 (51%)	85 (37%)

4.1-сүрөт. ЖМПКД боюнча калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктарынын диаграммасы.

4.3-таблица. Кесипти жогорулатуу процессинде жаңы муундун мугалимин өнүктүрүү боюнча калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктары

Топтор	Студенттердин саны	Денгээлдер		
		Жогорку	Ортоңку	Төмөнкү
Эксперименттин башында				
Эксперименттик	146	44 (30%)	80 (55%)	22 (15%)
Байкоо	144	42 (29%)	82 (57%)	20 (14%)
Эксперименттин аягында				
Эксперименттик	146	63 (43%)	83 (57%)	- (0 %)
Байкоо	144	33 (23%)	99 (69%)	12 (8%)

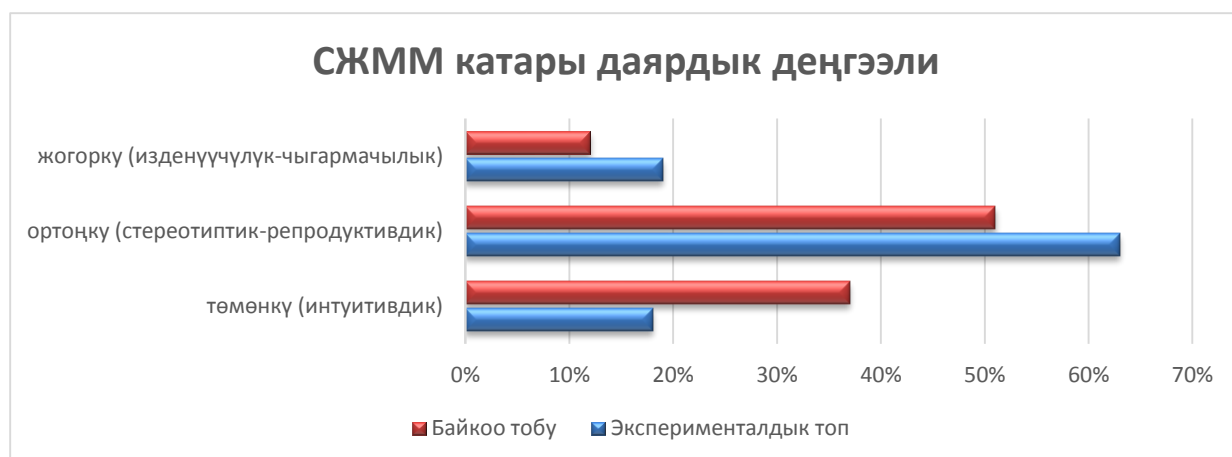
4.2-сүрөт. Кесипти жогорулатуу процессинде жаңы муундун мугалимин өнүктүрүү боюнча калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктарынын диаграммасы.

Кесипти жогорулатуу иштери аркылуу мугалимдердин педагогикалык даярдыгынын өскөндүгүн эксперименталдык иштердин жыйынтыктары көрсөттү. Эксперименттик топтогу 146 мугалимдин жайкы кесипти жогорулатуу мектеби, ошондой эле жер-жерлерде уюштурулган семинар-тренингдер, көчмө кесипти жогорулатуу семинарлары тууралуу пикирлеринде кесиптик-педагогикалык маанилүү сапаттар болгон баарлашуу, тажрыйба алмашуу мүмкүнчүлүктөрүнүн, алдыңкы жаңылыктар менен таанышуу, өз идеялары менен бөлүшүү аянтчасы түзүлүп, бул алардын кесиптик ишине чоң мотивация берип, чыгармачылык, изденүүчүлүк, жаратуучулук сапаттарынын жанданышына, кесиби менен сыймыктануу сезимдеринин күч алышына өбөлгө түзүлгөндүгү байкалган. Практиканын жыйынтыгы боюнча “жогору” жана “орто” деген бааларды эксперименттик топтордо 146 мугалим алса, ал эми байкоо тобунда 132 мугалим татыктуу болгон.

Эксперименталдык иштин текшерүү этабында жаңы муундун мугалиминин даярдык деңгээли төмөнкүдөй жыйынтыктарды бергени көрсөтүлдү (табл.: 4.4; сүр. 4.3.).

4.4-таблица. ЖОЖдордун студенттеринин жаңы муундун мугалими катары даярдык деңгээли (эксперименталдык иштин текшерүү этабы)

СЖММ катары даярдык деңгээли	Эксперименттик топ	Байкоо тобу
төмөнкү (интуитивдик)	42 (18%)	85 (37%)
ортоңку (стереотиптик-репродукциялык)	146 (63%)	116 (51%)
жогорку (изденүүчүлүк-чыгармачылык)	44 (19%)	27 (12%)

4.3-сүрөт. ЖОЖдордун студенттеринин жаңы муундун мугалими катары даярдык деңгээлинин (эксперименталдык иштин текшерүү этабы) диаграммасы.

4.4-таблицада берилген эксперименттик жана байкоо тобундагы студенттердин даярдык деңгээлинин көрсөткүчтөрү педагогикалык багыттагы ЖОЖдордо жаңы муундун мугалимин калыптандыруу максатында түзүлгөн моделдин жана аны ишке ашырууга карата колдонулган педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун көрсөттү.

Эксперименталдык иштердин жыйынтыктарында төмөнкү (интуитивдик) деңгээл 18%ды түзүп, дагы да болсо кесибин туура тандабай келгендиктин кедергиси алардын кийинки турмуштук жана эмгектик жолуна терс таасирин тийгизерин көрсөттү. Ал эми байкоо тобунда төмөнкү (интуитивдик) деңгээлдеги студенттердин саны эксперименттикке караганда дээрлик эки эсеге көп болуп, бул студенттер окууну аяктагандан кийин мугалимдик кесипти аркалабай тургандыгын аныктады. Ортоңку (стереотиптик-репродукциялык) деңгээлде студенттердин эксперименттик топто да, байкоо тобунда да көп болушу көпчүлүк студенттерде кесипке карата мотивация жеткиликтүү болбосо дагы, алар окуу дисциплиналарын өздөштүрүүдө билим, билгичтик, көндүмдөргө ээ болуу менен ишмердүүлүктүн ар кандай түрлөрүн, анын ичинде чыгармачылык иштерди аткаруу аркылуу жаман эмес жыйынтыктарга жете алышты.

Жогорку (изденүүчүлүк-чыгармачылык) деңгээл изилдөөнүн констатациялык экспериментинде көрсөтүлгөн эмес. Ал эми

калыптандыруучу экспериментте бир катар иш-чаралар жүргүзүлгөндөн кийин бул деңгээлдин эксперименттик топтогу студенттерде байкоо тобундагыларга караганда бир кыйла өскөндүгүн көрсөттү (табл. 4.5; сүр. 4.4).

4.5-таблица. Мектеп мугалимдеринин жаңы муундун педагогу катары даярдык деңгээли (эксперименттик иштин текшерүү этабы)

ММЖММ катары даярдык деңгээли	Эксперименттик топ	Байкоо тобу
төмөнкү (интуитивдик)	- 0%	12 (8%)
ортоңку (стереотиптик-репродукциялык)	83 (57%)	99 (69%)
жогорку (изденүүчүлүк-чыгармачылык)	63 (43%)	33 (23%)

4.4-сүрөт. Мектеп мугалимдеринин жаңы муундун педагогу катары даярдык деңгээлинин (эксперименталдык иштин текшерүү этабы) диаграммасы.

Ал эми мугалимдер арасында жүргүзүлгөн тажрыйбалык эксперименталдык иштин жыйынтыгы эксперименттик топто төмөнкү (интуитивдик) деңгээлдеги мугалимдер жок экендигин билдирсе, ал эми байкоо тобунда дагы да болсо кесибине кайдыгер караган, айла жоктуктан бул кесипте кармалып жүргөн адистердин (8%) бар экендигин көрсөттү. Ошондой эле мугалимдер арасында жүргүзүлгөн текшерүүчү эксперименттин жыйынтыгы жогорку (чыгармачылык) деңгээлдеги мугалимдердин пайыздык көрсөткүчү эксперименттик топто кыйла жогору экендигин (43%) аныктады.

Эксперименталдык иште биз тараптан сунушталган жаңы муундун мугалимин даярдоонун моделин педагогикалык тажрыйбага киргизүү аракети жасалып, иштелип чыккан төмөнкү педагогикалык шарттар ишке ашырылды: өзүн өзү актуалдаштырууга жана өзүн өзү аныктап, аңдап сезүүгө жөндөмдүү болгон инсандын субъекттүүлүгүн ачууга багыт алуу; креативдүү чөйрөнү түзүү; рефлексиялык ишмердүүлүктү жандандыруу; жаңы муундун мугалимин даярдоодо өз ичине: адаптациялык-репродукциялык, активдүү ишмердүүлүк жана чыгармачылык-кайра

жаратуучулук этаптарын камтыган ыраттуулук (этаптуулук) менен калыптандыруу технологиясынын негизинде билим берүү процессин диалогдоштуруу.

Ошентип, эксперименттик жана байкоо топторундагы ЖОЖдордун студенттеринин жана мектеп мугалимдеринин жаңы муундун мугалими катары даярдык деңгээлин текшерүүнүн жыйынтыгы сунушталган моделдин жана педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун далилдеди деген жыйынтыкты чыгарууга мүмкүндүк түзөт жана изилдөө илимий божомолунун тууралыгын бекемдеди.

ЖЫЙЫНТЫКТАР

Бүгүнкү күндө педагогикалык билим берүү системасынын негизги максат, милдеттеринин, жалпы стратегиясынын өзгөрүшүнө байланыштуу жаңы муундун педагогикалык кадрларын даярдоо боюнча жүргүзүлгөн теориялык жана эксперименталдык изилдөөлөр төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк түздү.

1. Учурда педагогика илиминде “педагогикалык кесип” түшүнүгүнүн маңызы, “жаңы муундун мугалими” тууралуу бир катар аныктамаларга, практикалык абалга талдоо жүргүзүү төмөнкүдөй жалпыланган аныктаманы иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк түздү: Жаңы муундагы мугалим – бул инсандык бийик деңгээлдеги сапаттарга жана кесиптик ар тараптуу компетенттүүлүктөргө ээ болгон, өз кесибине берилген, балдарды, мектепти сүйгөн, жоопкерчиликти, жаш муунга үлгү көрсөтө алган, ага жардамчы, кеңешчи болуу менен жаңы билим берүү технологияларын жакшы өздөштүргөн, ишине так, убакытты туура пайдалана билген, чыгармачыл, өзүнүн үстүнөн иштеген, өнүгүүгө умтулган, бул процесске окуучуларды ийгиликтүү аралаштыра алган кесип ээси катары мүнөздөлөт. Педагогикалык багыттагы ЖОЖду өнүктүрүүдө өзгөчө көңүл азыркы шарттарда педагогду кесиптик жактан даярдоонун жаңы мазмунун түшүнүүгө жана акыркы натыйжа катары кесиптик компетенттүлүккө басым жасалып, ЖОЖдордо педагогикалык кадрларды даярдоонун, аны жаңылантуунун теориялык негиздери, кыргызстандык окумуштуулардын салымы ачыкталып, педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо талаптары аныкталды.

Буга байланыштуу заманбап педагогикалык жогорку окуу жай – жөн гана билим берүү мекемеси эмес, ал педагогикалык кадрларды даярдоонун алдыңкы технологиялары ишке ашырылган көп деңгээлдүү өзгөчө мейкиндик катары милдеттери такталды.

Педагогикалык кадрларды даярдоого жаңылануулар изилдөөнүн объектисине жана предметине байланыштуу проблеманын педагогикалык илимде чагылдырылышына, аны чечүүдөгү Кыргыз Республикасынын окумуштууларынын салымын аныктоого түздөн-түз байланыштуу экендиги далилденди.

2. Изилдөөнүн методологиялык негиздерин жана методдорун ачыктоо менен жаңы муундагы мугалимди даярдоонун теориялык модели сунушталып, педагогикалык шарттары иштелип чыкты. Алардын негизинде изилдөөнүн жалпы багыты аныкталып, изилдөөнү уюштуруунун жана жүргүзүүнүн негизги мамилелеринин, принциптеринин жана методдорунун системасы такталды. Изилдөө иши педагогикалык кадрларды даярдоону өнүктүрүүнүн негизги пайдубалы катары төмөнкү методологиялык жагдайларга: инсанга багытталган; гуманисттик жана демократиялык; маданият таануучулук; компетенттүүлүк; ишмердүүлүк; этнопедагогикалык; технологиялык парадигма; системалуу мамиле; аксиологиялык (мотивациялык) жагдайларга таянды. Изилдөөдө педагогикалык кадрларды даярдоо боюнча теориялык изилдөөлөргө анализ жана синтез; изилдөөнүн методологиялык негиздерине талдоо жүргүзүү; укуктук-ченемдик, педагогикалык билим берүүнүн мазмунун аныктоочу документтерди үйрөнүү, талдоо; мугалимдик кадрларды даярдоонун абалына талдоо; калыптандыруучу, текшерүүчү эксперименттер сыяктуу методдор колдонулуп, алардын натыйжалуулугу далилденди.

3. Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун практикалык тажрыйбасынын калыптанышы, өнүгүшү, бүгүнкү күндөгү абалы талдоого алынып, практикалык жактан жакшыртуу жолдору аныкталды. Изилдөө практикалык жактан камсыздалышынын орчундуу үлгүсү катары КР “Педагогикалык ой ордо” аттуу окумуштуу педагогдордун жана алдыңкы новатор, тажрыйбалуу мугалимдердин катышуусу менен уюштурулуп жаткан иш-чара Кыргызстандын педагогикалык билим берүү системасындагы түрдүү көйгөйлөрдү, педагогикалык жаңылыктарды, алдыңкы тажрыйбаларды, маселелерди жана алардын чечүү жолдорун талкуулоонун, педагог окумуштуулардын, билим берүү мекемелеринин кызматкерлеринин талкуулоонун ачык аянтчасы катары педагогикалык жаңы табылга болуп эсептелет.

4. Педагогикалык билим берүүнүн укуктук-ченемдик жактан камсыздалышы ачыкталып, билим берүүнүн мазмунун аныктоочу документтерди талдоонун негизинде жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн негизги багыттары көрсөтүлдү. Педагогикалык кадрларды даярдоонун жогорку билим берүү системасы тармагындагы мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багыттарын регламентациялап жана уюштуруучу, жөнгө салуучу негизги ченемдик-укуктук документтерге талдоо жүргүзүү иштеринин жыйынтыктары биздин республикада жогорку педагогикалык билим берүүгө байланыштуу кабыл алууну талап кылган бир нече документтерди аныктап көрсөтүүгө өбөлгө түздү.

Педагогикалык кадрларды даярдоонун мазмунун аныктоочу документтерге талдоо жүргүзүүнүн жыйынтыктары жаңыча, компетенттүүлүк мамилени жүзөгө ашыруунун негизинде мамлекеттик

билим берүү стандартына жана негизги билим берүү программаларына коюлган талаптарды ачыктады жана бир катар сунуш пикирлер келип чыкты.

5. Педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүү боюнча эксперименттердин уюштурулушун, алардын жүрүшүн жана мазмунун, тажрыйбалык иштердин натыйжалуулугун аныктоо. Жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоо илимий жетишкендиктерге таянуу менен атайын иштелип чыккан теориялык моделдин жана педагогикалык шарттардын эксперименталдык иштер аркылуу тастыктоо менен коштолуп, алардын педагогикалык кадрларды даярдоонун эффективдүүлүгүн чагылдыруучу критерийлерге жана көрсөткүчтөргө дал келүүсүнө негизделген практикалык кеңештер сунушталды.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

1. Педагогикалык кадрларды ЖОЖдордун билим берүү мейкиндигинде даярдоону жаңылантуу маселелерин ачыктоо, Кыргызстанда педагогикалык билим берүү маселесинин изилденишине талдоо жүргүзүү иши, изилдөөнүн жыйынтыктары жаңы муундун мугалимин даярдоо багытындагы жумуштардын улантылышын көздөйт.

2. Жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык моделин жана педагогикалык шарттарды негиз катары кабыл алса болот.

3. Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун тарыхый калыптанышына, эгемендүүлүк мезгилиндеги өнүгүшүнө талдоо жүргүзүү, Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин практикалык жагдайы тууралуу сурамжылоо жана байкоо жүргүзүү иштеринин натыйжасында педагогикалык кадрларды даярдоо ишин жакшыртууга карата бир катар сунуштарды бөлүп көрсөтүүнү шарттады: 1) Мугалимдик адистикке ЖРТны мыкты тапшырган абитуриенттердин тартуу. Бул үчүн кесипке багыттоо, мугалимдик кесипти жарнамалоо иштеринин жаңыча формаларын иштеп чыгуу. 2) Студенттерди мугалимдик кесипке шыктандыруучу иш-аракеттерди: семинарларды, тегерек стол, конференцияларды, конкурс, олимпиадаларды уюштуруу, алдыңкы тажрыйбалар менен тааныштыруу, ийгиликтүү практик педагогдор менен жолугушууларды өткөрүүнү салттуу ишмердүүлүккө айландыруу. 3) Педагогикалык практиканы жакшыртуу, анын ролун күчөтүү. 4) Студенттерде илимий-изилдөөчүлүк иштерди чыгармачылык, изденүүчүлүк менен иштөө көндүмдөрүн калыптандыруу. Курстук жана бүтүрүү квалификациялык иштердин тематикасын бекитүүдө жаңы муундун мугалимин калыптандырууга байланыштуу маселелерге көңүл буруу. 5) Мектеп мугалимдерин кесипке шыктандырууда, ага кызыгуусун арттырууда ар кандай конкурстарды, чыгармачылык иш-чараларды, кесиптик чыгармачылык бирикмелерди, аймактык, республикалык деңгээлдеги тармактык иш-аракеттерди уюштуруп туруу зарылдыгы бар.

Мугалимдердин өзүн өстүрүү, кесиптик чеберчилигин жайкы мектептер, кесиптик жолугушуулар аркылуу байытуу сунушталат.

4. Жогорку билим берүү системасынын укуктук-ченемдик актыларына жасаган талдоолор республикада жогорку педагогикалык билим берүүнү жакшыртуу, өркүндөтүүгө байланыштуу: “Кыргызстандын педагогикалык кадрлары” программасы, “Кыргыз Республикасынын педагогикалык билим берүү системасын өнүктүрүү программасы”, “Педагогикалык билим берүүнү модернизациялоо программасы”, “Педагогикалык билим берүүнү өнүктүрүүнү колдоо концепциясы” сыяктуу бир катар документтерди кабыл алуу талабын көрсөттү.

Педагогикалык билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарттары жана негизги билим берүү программаларына жүргүзүлгөн талдоолордун негизинде төмөнкүдөй сунуштар келип чыкты: 1) Мугалимдерди даярдоо маселесинде педагогикалык окуу жайлар, ЖОЖ - мектеп ортосундагы байланышты күчөтүү, формалдуулуктан реалдуу кызматташууга өтүү (тегерек столдорду, ой ордолорун уюштуруу, окуу пландарын мазмунун, практиканын жыйынтыктарын, бүтүрүү квалификациялык иштерин талкуулоо ж.б.). 2) Окуу планынын базалык жана вариативдик дисциплиналардын катышына көңүл буруу, анын вариативдик блогуна жаңы муундун мугалимин калыптандырууга багытталган “Жаңы муундун мугалиминин кесиптик компетенттүүлүктөрү”, “Жаңы формациянын мугалими” сыяктуу окуу дисциплиналары киргизилиши керектигин шарттайт. 3) Мугалимди даярдоодо, окуу программаларын түзүүдө предметтик билимдерди берүү менен катар, теориялык билимди практикада колдоно билүү жөндөмдүүлүктөрүн, методикалык даярдыкты (окутуунун активдүү, интерактивдүү, проблемалуу, изденүүчүлүк, чыгармачылык менен иштөө методдоруна, жаңы маалыматтык технологияларга), өз алдынча билим алуу ишин талапка ылайык уюштурууга, мамиле куруу маданиятын калыптандырууга, окутуу жана тарбиялоо ишине бирдей даярдык көрүүгө басым жасоо керектиги белгиленди.

5. Педагогикалык кадрларды даярдоону жаңылантуу стратегиясын, педагогикалык шарттарды жана аларды ишке ашыруу натыйжалуулугун аныктоочу иштеп чыккан көрсөткүчтөр ишенимдүү деп айтууга негиз бар. Педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүү боюнча эксперименттин мазмунун, тажрыйбалык иштердин натыйжалуулугун практикада колдонууга сунушталат.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Сулайманова Р.Т. Педагогика. ЖОЖдун студенттери үчүн типтүү программа [Текст] / Р.Т. Сулайманова Ж. // Баласагын атындагы КУУ. – 2009. – 17 б.

2. Сулайманова Р.Т. Жалпы педагогика. [Текст] / Р.Т. Сулайманова Окуу куралы / Жогорку окуу жайлардын студенттери үчүн. КУУнун

басмаканасы, 2010. – 165 б.

3. **Сулайманова Р.Т.** Кыргыз Республикасында мугалим адистерди даярдоо системасы жана аны реформалоо маселелери. [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник КНПУ им. Абая. Серия «Педагогические науки» Алматы. – 2013. – №1 (37). – С. 141-144.

4. **Сулайманова Р.Т.** Учурдагы педагогикалык кадрларды даярдоо системасынын негизги милдеттери [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник КНАУ. – 2013. – С. 252-253.

5. **Сулайманова Р.Т.** XXI кылымдагы педагогикалык кадрларды даярдоодогу этнопедагогикалык билим берүүнүн зарылдыгы [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2013. – Вып.1. – 327-329-бб.

6. **Сулайманова Р.Т.** Совершенствование системы повышения квалификации педагогических кадров в современных условиях [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. Серия 1. -- Выпуск 2. -- Б., 2014. <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/knusulajmanovar.t.,bajmurzaevaz.a.2014-2.pdf>

7. Ж. Баласагын атындагы КУУнун түзүмдөрүндөгү өсүп келе жаткан муундарды тарбиялоо концепциясын ишке ашыруудагы аракеттер [Текст] / Р.Т. Сулайманова. – Алматы: КазНПУ им. Абая. 2014. – С. 23-27.

8. **Сулайманова Р.Т.** Болочок мугалимдердин инклюзивдик компетенттүүлүгүн калыптандыруу [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Сборник материалов международной научно-практической конференции. – 2019. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42853980_59381844.pdf

9. **Сулайманова Р.Т.** Болочок мугалимдерге педагогикалык билим берүүдөгү компетенттүүлүк мамиле [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник Международного университета “Ала-Тоо”. – 2019. – Вып. 4. – №4. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42565334_52389047.pdf

10. **Сулайманова Р.Т.** Компетенттүүлүк мамиле билим берүүдөгү жаңы парадигманын негизи катары [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник Международного университета “Ала-Тоо”. – 2019. – Вып. 4. – №4. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42565335_39666879.pdf

11. **Сулайманова Р.Т.** Опыт зарубежных стран по подготовке педагогических кадров [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Эпоха науки. – Ачинск. – 2020. – №22. – С. 283-289 (электронный журнал). https://www.elibrary.ru/download/elibrary_43873469_75431497.pdf

12. **Сулайманова Р.Т.** ЖОЖдордо педагогикалык билим берүүнү жанылантуу [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Известия КАО. №1. 2020. с.122-126. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42311368_40720193.pdf

13. **Сулайманова Р.Т.** Педагогические технологии обучения: от теории к профессиональной практике учителя [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Эпоха науки. – Ачинск. – 2020. – №22– С. 290-295 (электронный журнал). https://www.elibrary.ru/download/elibrary_43873470_48954446.pdf

14. **Сулайманова Р.Т.** Педагогикалык кесипке даярдоо маселесине арналган изилдөөлөрдүн маңыздык аспектиси [Текст] / Р.Т. Сулайманова //

Alatoo Academic Studies. –Б., 2020. – №3. – С. 148-157.
https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44451172_16761758.pdf

15. **Сулайманова Р.Т.** Педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин психологиялык жана педагогикалык илимдерде изилдениши [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Alatoo Academic Studies. –Б., 2020. – №4. – С. 205-214.
https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44744119_99466836.pdf

16. **Сулайманова Р.Т.** Заманбап мугалимге коюлуучу талаптар педагогикалык билим берүүнү модернизациялоонун фактору катары [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Научный журнал ВАК КР «Научные исследования в Кыргызской Республике». – 2020. – Вып. №3. – Ч.II. С. 63-74 (электронный журнал). <http://journal.vak.kg/themencode-pdf>

17. **Сулайманова Р.Т.** Педагогикалык кесип түшүнүгүнүн азыркы коомдогу мүнөзү // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2020. – №12. – С. 270-274.
https://www.elibrary.ru/download/elibrary_45653849_73642098.pdf

18. **Сулайманова Р.Т.** Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүү шартында заманбап мугалимге коюлуучу талаптар [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2020. – №12. – С. 244-247.
https://www.elibrary.ru/download/elibrary_45653843_79184701.pdf

19. **Сулайманова Р.Т.** Formation of social and pedagogical competence of future teachers in the process of preparing them for pedagogical activity) . In the book “New Institutions for Socio-Economic Development: The Change of Paradigm from Rationality and Stability to Responsibility and Dynamism” Book series “Interdisciplinary Thought of the 21st Century: Management, Economics and Law” (Scopus and /or Web of Science) (De Gruyter Oldenbourg). – 2021. – С. 133-144 (электронный журнал).
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46869047&pff=1>

20. **Сулайманова Р.Т.** (Current problems of quality assurance for the formation of general professional competences of future teachers of history) . In the book “New Institutions for Socio-Economic Development: The Change of Paradigm from Rationality and Stability to Responsibility and Dynamism” Book series “Interdisciplinary Thought of the 21st Century: Management, Economics and Law” (Scopus and /or Web of Science) (De Gruyter Oldenbourg). – 2021. – С. 125-131. (электронный журнал).
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46856126&pff=1>

21. **Сулайманова Р.Т.** Болочок мугалимдерди кенже мектеп окуучуларынын окуу мотивациясын калыптандырууга даярдоо [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник физической культуры и спорта. – 2021. – №1 (27). – С. 137-143.

22. **Сулайманова Р.Т.** Кыргыз Республикасындагы жогорку педагогикалык билим берүүнүн укуктук-ченемдик камсыздалышы [Текст] / Р.Т. Сулайманова // И. Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы. – 2021. – 313-

319-66.

23. **Сулайманова Р.Т.** Болочок мугалимдерди окуучуларды руханий-адептик жана дене бой жактан тарбиялоого даярдоо маселелери // Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин Жарчысы [Текст] / Р.Т. Сулайманова. – Ош. – 2021. – 26-34-бб.

24. **Сулайманова Р.Т.** Болочок башталгыч класстардын мугалимдерин окутуунун интерактивдүү окуу ыкмаларын колдонууга даярдоо [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник физической культуры и спорта / №1 (27). – 2021. – С. 131-137.

25. **Сулайманова Р.Т.** Болочок башталгыч класстардын мугалимдерин окутуунун интерактивдүү окуу ыкмаларын колдонууга даярдоо [Текст] / Р.Т. Сулайманова // Вестник физической культуры и спорта. – 2021. – №1 (27). – С. 131-137.

Сулайманова Рахат Токтогуловнанын “Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун теориясы жана практикасы” деген темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: педагогикалык кесип, жаңы муундун мугалими, педагогдорду даярдоо процесси, ЖОЖдордо педагогикалык билим берүүнү жакшыртуу, кесиптик өнүгүү, модель, педагогикалык шарттар.

Изилдөөнүн объектиси: жогорку кесиптик билим берүү жана кесипти жогорулатуу системасында педагогикалык кадрларды даярдоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: Кыргызстанда жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун илимий-теориялык жана практикалык негиздери.

Изилдөөнүн максаты: Кыргызстанда жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык негиздерин, практикалык жолдорун жана өркүндөтүү багыттарын аныктоо.

Изилдөөнүн методдору: теориялык: философиялык, педагогикалык, психологиялык жана методикалык адабияттарды талдоо; укуктук-ченемдик документтерди изилдеп үйрөнүү; эмпирикалык: байкоо, сурамжылоо, аңгемелешүү, анкеттештирүү, интервью; тестирлөө, педагогикалык эксперимент.

Алынган жыйынтыктар жана алардын жаңылыгы: «Педагогикалык кесип», «жаңы муундун мугалими» түшүнүктөрүнүн азыркы коомдогу маңызын мүнөздөлүп жана аны даярдоонун зарылчылыгы ачыкталды; ЖОЖдордо педагогикалык кадрларды даярдоонун, аны жаңылантуунун теориялык негиздери, андагы кыргызстандык окумуштуулардын салымы ачып көрсөтүлдү. Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоонун калыптанышы, өнүгүшү, укуктук-ченемдик жактан

камсыздалышы, билим берүүнүн мазмунун аныктоочу документтер, бүгүнкү күндөгү абалы талдоого алынып, жаңы муундагы педагогикалык кадрларды даярдоону өркүндөтүүнүн багыттары аныкталды. Жаңы муундагы мугалимди даярдоонун модели жана педагогикалык шарттары педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилип, илимий-практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Колдонуу даражасы же колдонуу боюнча сунуштар. Изилдөөнүн алынган натыйжалар Кыргыз Республикасында жаңы муундагы педагогдорду даярдоонун стратегиясын иштеп чыгууда, илимий-теориялык негиздерин, практикалык жолдорун аныктоодо багыт берүүчү каражат катары колдонууга болот. Изилдөөнүн жыйынтыктары педагогикалык багыттагы бакалаврларды, магистрлерди, аспирантурада илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык мазмунун, нормативдик базасын байытууга мүмкүндүк түзө алат.

Колдонуу чөйрөсү. ЖОЖдордо жаңы муундагы педагогдорду даярдоодо; мугалимдердин кесибин жогорулатуу системасында колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

на диссертационное исследование Сулаймановой Рахат Токтогуловны на тему: «Теория и практика подготовки учителей в Кыргызстане» на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: педагогическая профессия, учитель нового поколения, процесс подготовки педагогов, совершенствование педагогического образования в вузах, профессиональное развитие, модель, педагогические условия.

Объект исследования: процесс подготовки педагогических кадров в системе высшего профессионального образования и повышения квалификации.

Предмет исследования: научно-теоретические и практические основы подготовки педагогических кадров нового поколения в Кыргызстане.

Цель исследования: определение теоретических основ, практических путей и направлений совершенствования подготовки педагогических кадров нового поколения в Кыргызстане.

Методы исследования: теоретические: анализ философской, педагогической, психологической и методической литературы; изучение нормативно-правовых документов; эмпирические: наблюдение, опрос, беседа, анкетирование, интервью; тестирование, педагогический эксперимент.

Полученные результаты и их новизна: охарактеризованы сущность понятий “педагогическая профессия”, «учитель нового поколения» в современном обществе и выявлена необходимость его подготовки;

раскрыты теоретические основы и обновления подготовки педагогических кадров в вузах, вклад кыргызских ученых. Проанализированы становление, развитие подготовки педагогических кадров в Кыргызстане, нормативно-правовое обеспечение, документы, определяющие содержание образования, современное состояние; определены направления совершенствования подготовки педагогических кадров нового поколения. Проверена модель и педагогические условия подготовки учителя нового поколения педагогическим экспериментом, разработаны научно-практические рекомендации.

Степень использования или рекомендации по использованию. Полученные результаты исследования могут быть использованы в качестве ориентировочного инструмента при разработке стратегии, определении научно-теоретических основ, практических путей подготовки педагогов нового поколения в Кыргызской Республике. Результаты исследования позволят обогатить теоретическое и практическое содержание, нормативную базу подготовки бакалавров, магистров, научно-педагогических кадров педагогического направления в аспирантуре.

Область применения. При подготовке педагогов нового поколения в вузах; в системе повышения квалификации учителей.

RESUME

on the dissertation research of Sulaimanova Rahat Toktogulovna on the topic: "Theory and practice of teacher training in Kyrgyzstan" for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Keywords: pedagogical profession, new generation teacher, teacher training process, pedagogical education in universities, professional development, model, pedagogical conditions.

The object of research: the process of training teachers in the system of higher professional education and advanced training.

Subject of research: scientific, theoretical and practical foundations of the training of a new generation of teaching staff in Kyrgyzstan.

The purpose of the study: to determine the theoretical foundations, practical ways and directions of improving the training of new generation teachers in Kyrgyzstan.

Research methods: theoretical: analysis of philosophical, pedagogical, psychological and methodological literature; study of normative legal documents; empirical: observation, survey, conversation, questionnaire, interview; testing, pedagogical experiment.

The results obtained and their novelty: the essence of the concepts of "pedagogical profession", "teacher of a new generation" in modern society is characterized and the need for its training is revealed; the theoretical foundations and updates of the training of pedagogical personnel in universities, the

contribution of Kyrgyz scientists are revealed. The formation and development of the training of pedagogical personnel in Kyrgyzstan, regulatory and legal support, documents defining the content of education, the current state are analyzed; directions for improving the training of pedagogical personnel of a new generation are determined. The model and pedagogical conditions of training a new generation teacher by pedagogical experiment have been tested, scientific and practical recommendations have been developed.

Degree of use or recommendations for use. The obtained research results can be used as an indicative tool in the development of a strategy, the definition of scientific and theoretical foundations, practical ways of training teachers of a new generation in the Kyrgyz Republic. The results of the study will enrich the theoretical and practical content, the regulatory framework for the training of bachelors, masters, scientific and pedagogical personnel of the pedagogical direction in postgraduate studies.

Scope of application. In the training of teachers of a new generation in universities; in the system of teacher training.

Өлчөмү 60x84 1/16. Көлөмү 3,0 б.т.
Офсет кагаз. Офсеттик басуу. Нускасы 100.

«Сарыбаев Т.Т.» Ж.И.
Бишкек ш., Раззаков көч, 49
т. 0 708 058 368
e-mail: talant550@gmail.com